

HISDOSVS SCHOLASTICVS,
DE ANIMA MVNDI PLATONICA:
AN EDITION*

Andrew Hicks

THE text whose *editio princeps* is offered here, a twelfth-century *Spezialkommentar* on the generation of the world soul according to *Timaeus* 34b–36d (in Calcidius’s Latin translation), is well known to classicists and historians of philosophy.¹ Heretofore, however, its fame has rested upon less than one percent of its full text, a scant seven lines (of its 1305 in total) that present the comparison of a spider and its web to the soul and its body, which the commentator explicitly attributes to Heraclitus. The commentary, christened *De anima mundi platonica* by Alfred Gercke, its first (documented) modern reader, has been repeatedly cited on this point since the publication of these brief lines as Heraclitean fragment B67a in the second edition of Hermann Diels’s *Die Fragmente der Vorsokratiker* in 1906.² The “Heraclitean” fragment, however, is not the only salient feature of the commentary, which provides a first-hand account of how the *Timaeus* was read in twelfth-century schools. The author, a certain Hisdosus, refers to what he learned “a meis magistris” (line 280 in the edition below) and explicitly begins his commentary by claiming to provide his readers with an account of the *Timaeus*, “quantum ipsius a scolasticis nostris legitur” (2). The “Heraclitean” fragment deserves to be restored to its full original context and read once again in

* For their expert advice and corrections, I would like to thank (at the University of Toronto) Fr. Edouard Jeuneau, who first introduced me to Hisdosus, John Magee, and A. George Rigg and (at Cornell University) the members of the Latin Philosophical Texts reading group, who gamely tackled an early draft of this edition (Scott MacDonald, Charles Brittain, Andy Galloway, Theo Harwood, Nate Bulthuis, Paul Vinhage, and Emma Ianni), and to thank Jonathan Black for his editorial expertise, as well as the anonymous readers of this journal for their careful reviews and suggestions.

¹ Paris, Bibliothèque nationale de France lat. 8624, fols. 17r–22v.

² E.g., Miroslav Marcovich, “On Heraclitus,” *Phronesis* 11 (1966): 26–27; Martha C. Nussbaum, “ΨΥΧΗ in Heraclitus, I,” *Phronesis* 17 (1972): 6–8; Douwe Holwerda, *Sprünge in die tiefen Heraklits* (Groningen, 1978), 98–103; Aryeh Finkelberg, *Heraclitus and Thales’ Conceptual Scheme: A Historical Study* (Leiden, 2017), 147–48.

dialogue with the many twelfth-century scholars who engaged the *Timaeus* and its implications for Christian theology and natural philosophy, rather than (as classicists have been wont to do) in dialogue with Chrysippus, Strato, Aenesidemus, and Tertullian, not to mention Heraclitus, as the closest analogues for the soul/spider analogy.

1. The Modern Making of Hisdosus Scholasticus

The modern discovery of Hisdosus was the byproduct of late nineteenth-century classical scholarship. Alfred Gercke, while preparing his pioneering 1895 study of the *Überlieferung* of Seneca's *Naturales quaestiones* (*Seneca-studien*, 1–158, dedicated to Hermann Diels), autopsied Paris, Bibliothèque nationale de France lat. 8624. In so doing, he stumbled upon the *Timaeus* commentary on fols. 17r–22v, discovered the authorial signature buried on fol. 22r (1212 lines deep into the commentary, on which see section 2 below), and thereby restored to our commentator, known for more than a century as simply “anonymus, quem Christianum fuisse constat,”³ his surname “Hisdosus,” with a new *agnomen* for his troubles, “Scholasticus”:

F. 17 andere Hand, ohne Titel [Hisdosus scholasticus, de anima mundi Platonica?] *Diuinitate uniuersitatis conditricis* — in fide trinitatis solidi esse debemus.⁴

It was Gercke who brought Hisdosus's commentary to the attention of Max Pohlenz. In a review of von Arnem's *Stoicorum ueterum fragmenta* published in the 1 August 1903 issue of the *Berliner philologische Wochenschrift* (31/32), Pohlenz transcribed the now famous lines. I quote and translate the passage in full.

Zum Schluss noch eine längere Bemerkung zu fr. 879 (Chalcid ad Tim c. 220). Sie betrifft die Worte Chrysipps “Sicut aranea in medietate cassis omnia filorum tenet pedibus exordia” eqs. Dieser Vergleich der Seele mit der Spinne findet sich mit einer etwas anderen Färbung in einer ungedruckten mittelalterlichen Abhandlung eines gewissen Hisdosus, die ich vor Jahren durch Vermittelung von Herrn Prof. Gercke eingesehen habe. Sie steht im codex Parisinus Latinus 8624 (vgl. Gercke *Senecastudien* S.

³ *Catalogus codicum manuscriptorum bibliothecae regiae, pars tertia, tomus quartus* (Paris, 1744), 477.

⁴ Alfred Gercke, *Seneca-Studien* (Leipzig, 1895), 38. He must not have read that closely, for he fails to recognize that the commentary ends on fol. 22v, not 24v.

38). Der Scholastiker gibt dort einen Kommentar zu Platons *Timaeus* p 34bff (in der Übersetzung des Chalcidius) und schickt eine Erörterung über die Weltseele und ihre Stellung in der Mitte des Weltalls voraus. Der Abschnitt ist ganz beachtenswert, nicht darum, weil er die Weltseele mit dem heiligen Geiste identifiziert, sondern weil der Verfasser sich mit den lateinischen Dichtern wohl vertraut zeigt und nicht selten auch Gedanken der Stoa durchblicken lässt. Uns geht hier eine Stelle des zweiten Blattes an. “Alii autem dicunt quod mundi medietas est sol quem cor totius mundi esse volunt. quemadmodum enim, inquiunt, anima hominis sedem et domicilium in corde habet, unde per membra corporis vires suas spargens in omnibus corporis membris (dittogr.?) tota sua membra vegetat, ita vitalis calor a sole procedens omnibus que vivunt vitam subministrat. Cui sententiae Eraclitus adquiescens optimam similitudinem dat de aranea ad animam, de tela aranee ad corpus. Sic(ut) aranea, ait, stans in medio tele sentit, quam cito musca aliquem filum suum corrumpit itaque illuc celeriter currit quasi de fili perfectione dolens, sic hominis anima aliqua parte corporis lesa illuc festine meat quasi impatiens lesionis corporis, cui firme et proportionaliter iuncta est.” Der Hauptpunkt, in dem dieser Vergleich von dem Chrysippus in der Chalcidiusstelle abweicht, ist der, dass hier die Seele nicht einen festen Sitz im Herzen beibehält, sondern sich nach dem Körperteil hinbegibt, wo die Schmerzempfindung lokalisiert ist. Es erinnert das etwas an jene Vorstellung, dass bei den sinnlichen Wahrnehmungen die Seele durch die Sinnesorgane wie durch eine Pforte hervorguckt, eine Vorstellung, die von Sextus adv. dogm. I 130, Chalcidius c. 237 (Diels S. 42) und Tertullian de an. c. 14 auf Heraklit zurückgeführt wird (vgl. noch Ps.-Hippocr. de victu 6 p. 45 in Diels). Natürlich will ich damit nicht sagen, dass der Scholastiker wirklich Worte Heraklits gerettet hat. Jedenfalls aber wird man daran zu denken haben, dass Chrysipp so oft auf Heraklit zurückgegriffen hat, und wird sich deshalb auch hier den Namen Heraklit auf diese Weise, nicht etwa als bloße Verwechslung erklären müssen. Woher der Scholastiker seine Weisheit hat, vermag ich allerdings nicht zu sagen, aus dem Werke des Chalcidius, wie es uns vorliegt, jedenfalls nicht. Geschrieben hat er wahrscheinlich um 1100, da die bald darauf verfasste *Philosophia mundi* des Honorius (Migne PL 172) ganze Abschnitte, namentlich über die Weltseele, hat, die mit unserer Schrift wörtlich übereinstimmen und, wie es scheint, aus ihr entlehnt sind.

[I’ll conclude with a longer comment on fr. 879 (Chalcid. *ad Tim.* c. 220). It concerns the words of Chrysippus, “Sicut aranea in medietate cassis omnia filorum tenet pedibus exordia,” etc. This comparison of the soul with the spider can be found with a slightly different color in an unpublished medieval tract by a certain Hisdosus, which I had seen years ago through

the intervention of Prof. Gercke. It is in codex Parisinus Latinus 8624 (see Gercke *Senecastudien* p. 38). The scholastic provides a commentary on Plato's *Timaeus* 34bff. (in the translation of Calcidius) and prefaces his remarks with a discussion of the World Soul and its position in the center of the universe. This section is quite remarkable, not because he identifies the World Soul with the Holy Spirit, but because the author is well acquainted with the Latin poets and often hints at Stoic ideas. Our concern here is with a passage on the second page of the commentary . . . (Latin text). The main point of distinction between this comparison and the Chrysippus passage in Calcidius is that here the soul does not maintain its fixed domicile in the heart, but it travels to the body part where the sensation of pain is localized. This is slightly reminiscent of the view that the soul, in the act of sense perception, peers out through the senses as though through a gate, a view which, according to Sextus *adv. dogm.* I 130, Calcidius c. 237 (Diels p. 42), and Tertullian *de an.* c. 14, can be traced back to Heraclitus (cf. Ps.-Hippocr. *de victu* 6 p. 45 in Diels). Of course, I do not mean to say that the scholastic really preserves the words of Heraclitus. In any case, it must be borne in mind that Chrysippus refers repeatedly to Heraclitus, and, therefore, that the name of Heraclitus must also be explained in this way and not as a mere confusion. Where the scholastic has gotten this bit of wisdom, however, I am unable to say, except to say that it is not from the work of Calcidius as we have it. It was probably written around 1100, for Honorius's *Philosophia mundi* (Migne PL 172), written shortly thereafter, has whole sections, particularly passages about the world soul, that correspond word for word with our treatise and, it would seem, are borrowed from it.]

The *Philosophia mundi* of "Honorius of Autun," to which Pohlenz refers, is in fact William of Conches's *Philosophia* (ca. 1125–1130), which had been erroneously attributed to Honorius since its second printed edition (*D. Honorii Augustodunensis presbyteri libri septem*, Bâle, 1544), from which Migne took the text printed in PL 172:39–102.⁵ Pohlenz, however, has his *Quellenforschung* pointed in the wrong direction; Hisdosus is clearly indebted to William of Conches, not the other way around. But Pohlenz was not interested in Hisdosus's place in twelfth-century thought, and his discussion of the "Heraclitan" fragment set the tone (and the text) for Hisdosus's future readers.

⁵ Pohlenz could also have found a version of the same published under Bede's name in PL 90, this one drawn from a third 1563 Bâle edition, *Opera Bedae Venerabilis presbyteri*, 2:311–43). The first printed edition carried an attribution to William of Hirsau (*Philosophicarum et astronomicarum institutionum Guilielmi Hirsaugiensis olim abbatis libri tres*, Bâle, 1531).

It was Pohlenz's text, not a new transcription, that Diels three years later printed among the Heraclitan fragments in the second edition (1906) of his *Die Fragmente der Vorsokratiker*, as is clear from the replication of Pohlenz's mistranscription "perfectione" for the manuscript's clear "praesectione":⁶

67a. HISDOSUS Scholasticus ad Chalcid. Plat. Tim. [cod. Paris. l. 8624 s. XII f. 2] ita vitalis calor a sole procedens omnibus quae vivunt vitam subministrat. cui sententiae Heraclitus adquiescens optimam similitudinem dat de aranea ad animam, de tela aranae ad corpus. sic(ut) aranea, ait, stans in medio telae sentit, quam cito musca aliquem filum suum corrumpit itaque illuc celeriter currit quasi de fili perfectione dolens, sic hominis anima aliqua parte corporis laesa illuc festine meat quasi impatiens laesionis corporis, cui firme et proportionaliter iuncta est.

The stage was set, and over the last century these lines have been edited and re-edited, translated into French, German, Italian, English, etc., and minutely parsed and examined by classicists the world over. Hisdosus's commentary deserves the same careful attention, and that attention must begin with an edition.⁷

2. The Author and Date

The surprisingly widespread repute of Hisdosus Scholasticus in modern classical scholarship stands in stark contrast to the resolute silence of medieval sources on the identity of our commentator. The only evidence is internal to the commentary; it is not cited by any other known text. In fact, the author is distinguishable from that most prolific of medieval authors, "Anonymus," only because he happens to mention his own name in a discussion of *agnomen* (nickname) and *cognomen* (surname), occasioned by the names that Plato

⁶ In the 1912 third edition, Diels provided the note "*persectione?*" and in the 1934 fifth edition, Kranz accepted Diels's emendation. This is noted already by Tullio Gregory, *Platonismo medievale* (Rome, 1958), 132 n. 3 (who also reads "persectione").

⁷ Because of the length of the commentary, I will reserve for a subsequent article (to be published in this same journal) a detailed study of the commentary's significance, sources, and relationship to other twelfth-century philosophers, as well as a thorough review of the vicissitudes of Hisdosus and the Heraclitus fragment in modern scholarship. I have published edited excerpts of the text in appendix 2 (pp. 273–90) of *Composing the World: Harmony in the Medieval Platonic Cosmos* (Oxford, 2017), with some discussion on pp. 226–29, and a translation of the included excerpts on a companion website (<http://global.oup.com/us/companion.websites/fdscontent/uscompanion/us/static/companion.websites/9780190658205/appendix2.pdf>).

gave to the movements of the world soul at 36c: “quem [*sc.* *exteriorem circulum*] eundem cognominatum esse diximus.” On this passage, the heretofore anonymous commentator observes (lines 1209–14): “A cognomen is so-called because it is a name bestowed by cognation [*sc.* kinship], as when someone is called by his father’s proper name (for instance, Tullius [Cicero] is called Marcus), or when someone is called by his father’s agnomen or cognomen (for instance, to use an example close at hand, I am called Hisdosus from my father).” This name (Fr. Hideux, Lehideux), as Edouard Jeuneau has pointed out, situates our author “en territoire francophone.”⁸ It is tempting to speculate with further precision, however, that the name Hisdosus would suggest northern France, à la maison de Chambly (an hour’s drive north of Paris), where in the twelfth century and after we find many members of the Hideux family (most of them named Pierre/Petrus), variously spelled in Latin Hisdeus, Hisdosus, and (tellingly) Hispidus, and thus perhaps roughly equivalent to the English surname, “Beard.”⁹

Hisdosus seems also to have written a text on arithmetic. In a brief discussion of conjunct and disjunct proportions (arithmetic, geometric, and harmonic), he observes that it would be superfluous—given the context—to calculate a disjunct harmonic proportion (780–81). The *praeteritio*, however, gives him the opportunity to boast that he *could* do so, even though nearly everyone thinks it impossible, a position he has decisively refuted in *Arismetica* (perhaps a commentary on Boethius’s *De institutione arithmetica*).

It remains uncertain precisely when Hisdosus composed his commentary. He undoubtedly knew William of Conches’s *Philosophia* (ca. 1125–1130), and there are numerous concordances with William’s *Glosae super Platonem* (composed after the *Philosophia*), which would place the *terminus post quem* ca. 1140. The only concrete *terminus ante quem* is the date of the manuscript

⁸ E. Jeuneau, ed., *Guillelmi de Conchis, Glosae super Platonem*, CCCM 203 (Turnhout, 2006), 333.

⁹ M. J. Depoin, *La Maison de Chambly sous les Capétiens directs* (Paris, 1915): “Cette branche apparaît à Chambly peu après l’avènement du comte Mathieu II. Lorsqu’en 1151, son père lui abandonne le pouvoir en prenant le froc, l’auteur du lignage qui nous intéresse, Pierre Ier, n’est pas encore au nombre des chevaliers de l’assise de Beaumont, mais, en 1166, il prend rang parmi les conseillers du comte; depuis lors il en souscrit sans cesse les actes. Quelquefois il se nomme Pierre de Chambly; un jour Mathieu le qualifie ‘prepositus noster de Champli’; le plus souvent on le voit gratifié d’un surnom sur le sens duquel on ne peut se méprendre, en face des trois formes sous lesquelles on le rend en latin: ‘Petrus Hisdosus, Petrus Hispidus, Petrus Horridus.’ Le semble bien, d’après ces équivalents, qu’il s’agisse d’un surnom physique, ‘hideux,’ dont la signification, dérivant du barbarisme ‘hispidosus,’ serait: ‘hirsute.’”

quire in which it is transmitted, the late-twelfth or early-thirteenth century. While the commentary could well have been written at any time during this period, the notable lack of any sources from the later twelfth century—including the Aristotelian *logica nova*, *De generatione et corruptione*, or *De anima*, all of which were available after 1150 and were utilized by later commentators¹⁰—would suggest that the commentary is more likely to have been composed earlier in this span (ca. 1150) than later. This would well accord with the vivacity and immediacy with which Hisdosus engages his (unnamed) interlocutors.

3. The Manuscript

The commentary first came to light, it seems, not because of its own merits but because of the august, if accidental, manuscript context in which it traveled. Paris, Bibliothèque nationale de France lat. 8624 (*olim* Colbertinus 3773; Regius 6116; 2.2.a, as noted on fol. 1r) is a composite manuscript of works by Symmachus, Seneca, and Apuleius (in addition to our commentary) in ten quires, drawn from at least four different manuscripts. Its contents and structure may be summarized as follows:

- 1a. Quires 1–2, both quaternions, 25 × 16 cm., single column of 44 lines, writing above top line, simple initials alternating blue and red.

1r: “Incipiunt epistule Senece (man. rec. Simachi). Facis pro mutua diligentia...” 16r: “...ubi sedem sibi gratia diuinitatis extruxit. uale” = *Florilegium Symmachi epistolarum selectarum* (1.28, 31–34, 36–38, 43, etc., ending at 3.45, which collectively represent an incomplete but otherwise standard florilegium described by Otto Seeck, concluded by two unidentified letters).¹¹

16r: “Lucii Annii Senece cordubensis de quatuor uirtutibus liber incipit. Quatuor uirtutum species multorum sapientium...” 16v: “...Continentiam uero si [*cetera desunt*]” = Martini episcopi Bracarenis *Formula uitae honestae*, assumed to be an epitome of a lost work by Seneca; from the

¹⁰ E.g., from the later twelfth century, an anonymous (now fragmentary) commentary on Boethius’s *Consolatio philosophiae*, 3.m.9 (“O qui perpetua mundum”) in Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana Vat. lat. 919, fols. 198r–200r, directly cites Aristotle’s *De generatione et corruptione*.

¹¹ Otto Seeck, ed., *Q. Aurelii Symmachi Opera quae supersunt*, MGH Auct. ant. 6.1 (Berlin, 1883), xxviii–xxix; Jean Pierre Callu, ed., *Symmaque: Lettres, Tome I (Livres I–II)* (Paris, 1972) (BnF lat. 8624 is F22 in Callu’s edition).

tenth century on, this short text on Stoic ethics was commonly attributed to Seneca himself, as here.¹²

2. Quire 3, quaternion, 25 × 16 cm., single column of 60 lines, writing above top line.

17r: “Diuinitate uniuersitatis...” 22v: “...non deberent dici planetae, sed planontae, id est errorem inserentes” = Hisdosi Scholastici *De anima mundi Platonica*. The text is written in a late twelfth- or early thirteenth-century late Caroline, praegothica *textualis*, featuring a single compartment “a,” occasional biting and the uncrossed Tironian “et”; in line 43 of fol. 19r there is a slight but marked change in the hand, although the sixty-line format continues unchanged throughout the quire. The text bears two levels of corrections, those made in the course of writing by the original copyist and those made in slightly darker ink after the text had been copied but closely contemporaneous with the original hand. It is not an autograph, as is clear from several occurrences of homeoteleuton immediately caught by the original scribe and corrected by expunctuation (e.g., line 877). Moreover, several errors in the text (“semper amabilia” for “separabilia” on line 327 and “quoniam” for “quae in” on line 236) are easily explained by misread or misplaced macrons. Though BnF lat. 8624 (quire three) is the sole witness hitherto known for this text, at least one other copy can be assumed.

The commentary is followed by three related but independent fragments that fill out the rest of the quire:

a) a long anonymous gloss (related to *Timaeus* 21e–24e) on the cyclical *inundationes* and *combustiones* of the world, touching upon the influence of the planets and the myths of Deucalion, Pyrrha, and Phaeton (22v: “Invndatio alia generalis, alia spiritualis...” 23v: “...impossibile est generaliter contingere”);

b) a second anonymous gloss on the birth of Erichthonius (23v: “Legitur in libro qui minthologiarum [*sic*] inscribitur quod palladem de cerebro iouis natam uulcanus petiit ... dixitque urbem athenas, quod interpretatur immortales”);

c) a short treatment of the *divisio philosophiae* (23v: “Phylosophia aliter describitur secundum nominis ethimologiam, aliter secundum rei essentiam...” 24v: “...graeca dignior nominatur”). This same treatise, entitled *Tractatus quidam de philosophia et partibus eius*, is found in BnF

¹² Claude W. Barlow, ed., *Martini Episcopi Bracarenensis Opera omnia*, Papers and Monographs of the American Academy in Rome 12 (New Haven, 1950), 236–50.

lat. 6570, fols. 57v–59r.¹³ As in BnF lat. 6570, this *divisio philosophiae* concludes with

- i. a short gloss on the etymology of the terms *astronomia* and *astrologia* (24v: “Astronomia est scientia speculandi motus planetarum ad cognoscendos effectus eorum ... dicta astrologia quasi sermo de astris”);¹⁴
 - ii. a *divisio terrae* (24v: “Mundus distribuitur in grecos, latinos, barbaros ... iuxta quam excedentia et excessa reperiuntur”);
 - iii. a discussion of *locutio et silentium* (24v: “Locutio et silentium quandoque cum quandoque fiunt sine ratione ... melius autem dactalorinchite dicerentur”); and
 - iv. a short fragment concerning the ecclesiastic hierarchy according to Pseudo-Dionysius (24v: “Ter ternae ter gerarchiae esse in ecclesia a dionisio dictae sunt ... quod in fide trinitatis solidi esse debemus”).
- 1b. Quires 4–8, quaternions signed I–V in a contemporaneous hand (bottom verso at the close of each quire), 25 × 16 cm., single column of 44 lines, writing above top line, very similar in appearance to 1a above and probably from the same manuscript.

25r: “Grandinem hoc modo fieri si tibi...” 58r: “... Quippe uernis [*cetera desunt*]” = Senecae *Naturales quaestiones* in the so-called *Grandinem* order but lacking IVa.2.19 (“temporibus imbres”) to the end.¹⁵ BnF lat. 8624 is siglum *H* (*olim Q*) in the *traditio textus* of the *Natural Questions*, and it is one of the ten primary manuscripts employed in the reconstruction of the archetype.¹⁶

¹³ Cf. Fr. Alessio, “La filosofia e le artes mechanicae nel secolo XII,” *Studi medievali*, ser. 3, 6 (1965): 156–57. The text has been partially transcribed from BnF lat. 8624 by Gregory, *Platonismo medievale*, 123–24 n. 3. It has been edited in full from BnF lat. 6570 in Gilbert Dahan, “Une introduction à la philosophie au XIIe siècle: le *Tractatus quidam de philosophia et partibus eius*,” *Archives d’histoire doctrinale et littéraire du moyen âge* 49 (1982): 155–93.

¹⁴ Here, BnF lat. 6570 has several additional passages not included in BnF lat. 8624 (58va: “Respublica est aggregatio rerum. . . .” 58vb: “. . . Ideoque et hi et illi in partitione exsortes exstiterunt)

¹⁵ The text stops in the middle of the line, followed by several blank lines before the next text begins.

¹⁶ Harry M. Hine, “The Manuscript Tradition of Seneca’s *Natural Questions*,” *Classical Quarterly* 30 (1980): 183–217; Hine, ed., *Lucii Annaei Senecae Naturalium quaestionum libri* (Stuttgart, 1996).

58r: “Apuleii madaurensis platonis discipuli de deo socratis liber incipit. Qui me uoluisti dicere...” 62r: “... Ad lotofagos ascendit, nec remansit. Sirenas audiit nec accessit. Explicit de deo sacratis [*sic*].” = Apulei Madaurensis *De deo Socratis*, complete.

62r: “Appuleii [*sic*] madaurensis platonis discipuli de platone et eius dogmate liber incipit. Platoni habitudo corporis cognomentum dedit...” 64r: “... quod teneras uisiones mollesque perturbet. Explicit de [de]platone et eius dogmate. Feliciter” = Apulei Madaurensis *De platone et eius dogmate*, incomplete, lacking 1.15 (“pulmones loco”) to the end. BnF lat. 8624 is siglum *A* in the *traditio textus* of the *De deo Socratis* and *De Platone*.¹⁷

64v: blank.

3. Quire 9, quaternion, 17.6 × 12 cm., single column of 26 lines, writing above the top line, initials alternating red embellished with green and green embellished with red.

65r: “ni ergo tui miserear...” 72v: “... quid porro prodest paucos dies aut annos lu- [*cetera desunt*]” = Senecae *Epistulae ad Lucilium* 29.12–37.2. This quire was originally the sixth quire of a complete twelfth-century manuscript of letters 1–88, now dismembered and scattered among Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana Pal. lat. 1551, fols. 1r–40v (original quires 1–5), BnF lat. 8624, 65r–72v (original quire 6), and Vatican City, BAV Pal. lat. 1550 (original quires 7–17).¹⁸

4. Quire 10, a single bifolium, 22 × 13.5 cm., a single thin column of 37 (73r) and 38 (73v) lines, writing below the top line.

73r: “Incipit Ludus Senece de morte claudii Neronis. Quid actum sit in celo ante diem tercio idus octobris anno nono...” 73v: “... incomitatum dimittam. Non oportet enim [*cetera desunt*]” = Senecae *Ludus de Morte Claudii* siue *Diui Claudii Apocolokyntosis* 1.1–3.4.

74r–v: blank.

This final bifolium originally belonged to what is now BnF lat. 8260, a manuscript copied for the library of Richard of Fournival (as no. 129 in his *Biblionomia*), which, as a note on the last flyleaf of BnF lat. 8260 attests, had contained “Tragedie Senece et ludus eiusdem”; the last three words,

¹⁷ C. Moreschini, ed., *Apuleius. De philosophia libri* (Stuttgart, 1991).

¹⁸ Jeannine Fohlen, “Manuscrits démembrés des *Epistulae ad Lucilium* de Sénèque,” *Revue d’histoire des textes* 3 (1973): 241–45.

“et ludus eiusdem,” were later canceled and “detractus est” added. The final quire containing the *Ludus* was removed and its outer leaf (mysteriously) ended up bound with BnF lat. 8624.¹⁹

Precisely when these sundry parts were bound together is unknown. The core of the collection—certainly without the final two quires, but perhaps also without Hisdosus’s third quire—was recorded as no. 596 in Pierre Dupuy’s 1617 catalogue of manuscripts owned by Jacques-Auguste de Thou (1553–1617): “Symmachi Epistolae. Senecae questiones naturales et alia. Apuleius de Deo Socratis 4°” (BnF Coll. Dupuy 653, fol. 31r). It subsequently appears in Dupuy’s revised catalogue (org. 1622, rev. 1645) of the Bibliothèque du Roi as “1693. Symmachi Epistolae” (BnF lat. 9352, fol. 261r) and then in Nicolas Clément’s 1682 catalogue as “6116. Symmachi Epistolae” (BnF nouv. acq. fr. 5402, fol. 419r, with a concordance to 1693 in the earlier catalogue). De Thou’s collection, which had since passed to his son, Jacques-Auguste II († 1677), was eventually sold to pay the family’s debts; the majority of the library was purchased by Jean-Jacques Charron, but Jean-Baptiste Colbert (1619–83) purchased the ancient manuscripts at the urging of his own librarian, Etienne Baluze. Accordingly, the manuscript reappears as no. 3773 in Baluze’s first catalogue of the Colbert collection (BnF Baluze 101, fol. 68r): “Symmachi et Senecae quaedam.” The description is too laconic to offer any certainty about its precise contents; however, in Baluze’s final catalogue of the *codices Colbertini*, compiled shortly after Colbert’s death and employed as the official inventory for the transfer of his library to the Bibliothèque royale (its final resting place) in 1732, the manuscript’s current form is immediately recognizable in the more detailed description (BnF nouv. acq. fr. 5692, fol. 339r):

3773 Epistolae [Senecae] Symmachi
 Senecae liber de quatuor uirtutibus
 Glossae in Timaeum Platonis
 Senecae quaestionum naturalium libri x
 Apuleii liber de deo Socratis
 Eiusdem liber de Platone et eius dogmate
 Quaedam epistolae Senecae
 Eiusdem ludus de morte Claudii Neronis

It would seem that the composite manuscript assumed its final form sometime between de Thou’s 1617 catalogue and Colbert’s last catalogue (after 1683).

¹⁹ Richard H. Rouse, “Manuscripts Belonging to Richard de Fournival,” *Revue d’histoire des textes* 3 (1973): 268

Whether Hisdosus's commentary was already among its contents in 1617, or was added at the same time as the Seneca fragments, cannot be determined. It remains possible, though, that the commentary traveled as an independent libellus prior to its inclusion in what is now BnF lat. 8624.

4. The Edition

In the following edition, orthography has been silently normalized (except when reporting names and transliterations of Greek, in which case the original orthography of the manuscript is reported). All corrections have been recorded in the *apparatus criticus*: 1) corrections made in the course of writing by the original copyist are indicated by *post corr.* and *ante corr.* *P* and 2) corrections made after the text had been copied are indicated with *P^c*. The text has been collated with the short excerpts printed previously by Tullio Gregory (*T. Greg.* = *Platonismo medievale*, 124–32) and Edouard Jeuneau (*E. Jeau.* = *Guillelmi de Conchis Glosae super Platonem*, Appendix I, 331–37). Lemmata are underlined in the manuscript and often heavily abbreviated; in the edition they are printed in small capitals and their abbreviations silently expanded except where there is ambiguity or a departure from Calcidius's text (as edited by Waszink). A second *apparatus fontium* provides *loci paralleli uel comparandi*.

ABBREVIATIONS

(all standard classical abbreviations follow the Oxford Latin Dictionary)

- Abaelardus, *Dial.* = L. M. De Rijk, *Petrus Abaelardus. Dialectica: First Complete Edition of the Parisian Manuscript* (Assen, 1956; rev. ed. 1970).
- Abaelardus, *TChr* = *Theologia Christiana* in E. M. Buytaert, ed., *Petri Abaelardi Opera theologica II*, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 12 (Turnhout, 1969).
- Abaelardus, *TSch* = *Theologia 'Scholarium'* in E. M. Buytaert and C. J. Mews, eds., *Petri Abaelardi Opera theologica III*, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 13 (Turnhout, 1987), 313–549.
- Abaelardus, *TSum* = *Theologia 'Summi boni'* in Buytaert and Mews, *Petri Abaelardi Opera theologica III*, 85–201.
- Bernardus Carnotensis, *Glos. sup. Plat.* = Paul Edward Dutton, ed., *The Glosae super Platonem of Bernard of Chartres*, Studies and Texts 107 (Toronto, 1991).

- Bernardus Silvestris, *Comm. in Mart.* = Haijo Jan Westra, ed., *The Commentary on Martianus Capella's De nuptiis Philologiae et Mercurii Attributed to Bernardus Silvestris*, Studies and Texts 80 (Toronto, 1986).
- Boethius, *Cons. phil.* = Claudio Moreschini, ed., *Boethius. De consolatione philosophiae. Opuscula theologica*, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana (Munich and Leipzig, 2005), 1–162.
- Boethius, *Inst. ar.* = Henry Oosthout and Iohannes Schilling, eds., *Anicii Manlii Severini Boethii De institutione arithmetica*, Corpus Christianorum. Series Latina 94A (Turnhout, 1999).
- Boethius, *Inst. mus.* = Godfrey Friedlein, ed., *Anicii Manlii Torquati Severini Boetii De institutione arithmetica, libri duo. De institutione musica, libri quinque*, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana (Leipzig, 1867).
- Calcidius, *In Tim.* = J. H. Waszink, ed., *Timaeus a Calcidio translatus commentarioque instructus*, 2d ed., Plato Latinus 4 (London, 1975).
- Guillelmus de Conchis, *Drag.* = Italo Ronca, ed., *Guillelmi de Conchis Dragmaticon philosophiae*, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 152 (Turnhout, 1997).
- Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Macr.* = *Glosae super Macrobius*, transc. Helen Rodnite-Lemay (forthcoming in the *Guillelmi de Conchis Opera omnia*, Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis)—Rodnite-Lemay's transcriptions have been checked and corrected against the manuscripts when necessary.
- Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* = Lodi Nauta, ed., *Guillelmi de Conchis Glosae super Boetium*, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 158 (Turnhout, 1999).
- Guillelmus de Conchis, *Glosulae in Prisc.* = Florence, Biblioteca Laurenziana, San Marco 310 (*uersio prior*); Paris, Bibliothèque nationale lat. 15130 (*uersio altera*).
- Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* = Édouard Jeuneau, ed., *Guillelmi de Conchis Glosae super Platonem*, Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis 203 (Turnhout, 2006).
- Guillelmus de Conchis, *Phil.* = PL 172:39–102; corrected against Gregor Maurach, ed., *Wilhelm von Conches. Philosophia* (Pretoria, 1980).
- Helpericus, *Computus* = *Helperici Autissiodorensis Liber de computo ecclesiastico*, PL 137:19–48.

- Hugo de S. Victore, *Did.* = Charles Henry Buttimer, ed., *Hugonis de Sancto Victore Didascalicon De studio legendi: A Critical Text*, Studies in Medieval and Renaissance Latin 10 (Washington, D.C., 1939).
- Eriugena, *Annotationes in Martianum* = Cora E. Lutz, ed., *Iohannis Scotti Annotationes in Marcianum* (Cambridge, Mass., 1939).
- Macrobius, *In Som. Scip.* = James Willis, ed., *Ambrosii Theodosii Macrobiani Commentarii in Somnium Scipionis*, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana (Leipzig, 1963).
- Martianus, *De nuptiis* = James Willis, ed., *Martianus Capella, De nuptiis Philologiae et Mercurii*, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana (Leipzig, 1983).
- Remigius Autissiodorensis, *Commentum in Martianum Capellam* = Cora E. Lutz, ed., *Remigii Autissiodorensis Commentum in Martianum Capellam*, 2 vols. (Leiden, 1962–65).

〈DE ANIMA MUNDI PLATONICA〉

[17r] Diuinitate, uniuersitatis conditrice, fauorem nobis praestante, infixam
 menti est sententia Timaeum (quantum ipsius a scolasticis nostris legitur, cum
 facilius et commodius fieri poterit) a nobis glosandum. In praesentiarum uero
 qualiter quod de anima mundi dicit Plato intelligamus, interuentu sociorum
 5 hunc sedule tradere curauimus. Postulamus igitur ut nemo lectorum in ca-
 chinni effusionem prorumpat, nemo auditorum liuoris linguam exacuat, si
 quandoque, in his quae dicturi sumus, patrem aut filium aut spiritum sanctum
 nominauerimus. Diligens lector potius adtendat quam difficile antiquorum
 scripta pura et inuiolata in posteros usque defluant. Plato namque et maximus
 10 philosophorum chorus multa de personarum trinitate et trinitatis unitate, ut
 testatur sanctus Augustinus et alii doctores ecclesiastici, fidei congrua dixe-
 runt. Sed quia aliis uerbis philosophi gentilium utuntur, aliis moderni diuini,
 cum de conditore uniuersitatis sermonem instituunt, aut refutantur ut futes
 aut nichil de eo, a plerisque ut creditur, scientes abiciuntur, quasi non ille
 15 spiritus per os hominis, quamquam gentilis, qui asellae linguam resoluit lo-
 quendo uerba quae consueuit uox humana producere, ueritatem proferre
 dignetur. Sed haec hactenus, ne hunc tomum prolixitatis scriptor damnans ut-
 cumque constructum dissipet.

Ille itaque uersus platonius nobis glosandus occurrit, quo dicitur deus
 20 animam mundi in medietate locasse. Vbi haec mihi peruestiganda uidentur:
 quid sit mundi anima, quid medietas, quid sit deum animam mundi in eius
 medietate locasse. Anima igitur mundi est ille creatoris amor aeternus, quo
 cuncta creauit et creata concorditer regit ea concordia quae, si deficiat, statim
 mundi machinam dissoluat. Hunc amorem christianae religionis regulam sec-
 25 tantantes theologi spiritum sanctum appellauerunt, ut quidam dicere uoluit, de
 homine ad deum uerba transferentes. Quemadmodum enim, inquit, in flatu
 hominis eius mens cognoscitur, utrum laetitia scilicet diffundatur an maerore

9 scripta *coni. E. Jaun.* : scriptura *P* 12 utuntur *coni. T. Greg.* : utantur *P*
 14 aut *scripsi* : et *P* 17 thomum *post corr.* (-h- *add. sup. lin.*) *P*

11 E.g., August. *Conf.* 7.9.13–14. *De ciu. D.* 8.5: “Nulli nobis [*sc.* Christianis] quam
 isti [*sc.* Platonici] propius accesserunt.”

14–17 Num 22:28–30: “aperuitque Dominus os asinae et locuta est. . . .”

19–20 *Ti.* 34b.

23–26 Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 3.m9.546 et 672: “anima mundi, id
 est diuinus amor.” Vide infra, 42–47 (cum notis).

angatur, ita per huius amoris uisionem peruenitur ad mentis diuinae cognitionem. Quod autem in flatu hominis et facie aut laetitia deprehendatur aut
30 tristitia, non diffitetur Iuuenalis dicens,

Deprehendas animi tormenta latentis in aegro
corpore, deprehendas et gaudia, sumit utrumque
hunc habitum facies.

Sanctum uero appellauerunt illum spiritum antonomasice, id est excellenter.
35 Ipse enim sanctorum sanctissimus est, quippe qui sanctitatem ex se habens sui participatione ceteros cunctos bonos efficit. Alii denique amorem illum asserunt spiritum sanctum appellatum quia sancte spirat, id est procedit a patre et a filio. Iste enim spiritus est tertia trinitatis persona. Neque enim si pater est sanctus et spiritus, idcirco est spiritus sanctus. Similiter et de filio dicimus.
40 Non enim quaecumque disiunctim praedicantur et coniunctim. Quare autem pater potentia, filius sapientia nuncupetur, suo loco plenius exponetur.

Alii denique diffiniunt animam mundi dicentes: mundi anima est uigor naturalis rebus insitus, quo quaedam tantum discernunt, ut angeli et spiritus alii; aliae discernunt et sentiunt, ut rationalis natura humana; aliae sentiunt sed non
45 discernunt, ut bruta animalia; aliae crescunt nec sentiunt, ut herbae et arbores

30 diffitetur *coni. E. Jeun.* : diffutetur *P* 32 sumit *scripsi* : summit *P* 40 disiunctim *P* : disiuncti *T. Greg.* coniunctim *P* : coniuncti *T. Greg.* 44 sentiunt² *coni. T. Greg.* : dissentiunt *P*

26–29 Guillelmus de Conchis, *Phil.* 1.9 (45C; ed. Maurach, 1.3.10): “Est autem proprie spiritus halitus, sed quia in spiritu et anhelitu saepe hominis uoluntas perpenditur (aliter anima spirat laetus, aliter iratus), diuinam uoluntatem translative uocauerunt spiritum, sed antonomasice sanctum.”

31–33 *Juv. Sat.* 9.18–20. Cf. (Ps.-)Bernardus Siluestris, *Commentum super sex libros Aeneidos Virgiliti*, ed. J. W. et E. F. Jones (Lincoln, Nebr., 1977), 96.15–17. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 1.p1.82–87.

34 Guillelmus de Conchis, *Phil.* 1.9 (45C; ed. Maruach, 1.3.10). Cf. Ioannes Saresberiensis, *Metalogicon* 2.16.16–17 (ed. J. B. Hall, CCCM 98 [Turnhout, 1991]): “antonomasice, id est excellenter.”

40–41 Vide infra, 178. Cf. Guillelmus de Conchis, *Phil.* 1.5–9 (44D–45C; ed. Maurach, 1.2.8–1.3.9); sed contra, uide *Drag.* 1.1.9.

42–47 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 3.m9.522–31: “Anima mundi est naturalis uigor quo quaedam res tantum habent moueri, quaedam crescere, quaedam sentire, quaedam discernere. Sed quid sit ille uigor naturalis quaeritur. Sed ut michi uidetur ille naturalis uigor est spiritus sanctus, id est diuina et benigna concordia, quia diuino amore et concordia habent omnia esse, moueri, uiuere, crescere, sentire, discernere. Qui bene dici-

(quorum uita est uigor, non anima); aliae sunt nec crescunt, ut lapides. Ille naturalis uigor spiritus sanctus ab eisdem doctoribus dicitur. Haec sententia in nullo a priore discordat. Etsi uerba sint diuersa, idem est tamen sensus per omnia.

- 50 Quod mihi uidetur de mundi anima simpliciter pando, non omnibus aliorum sententiis praeiudicans. Quorum quidam dixerunt Platonem uoluisse mundum esse quoddam magnum animal, cuius animam dixerunt esse uitalem calorem a sole procedentem, qui per omnes mundi partes diffusus ipsum mundum uegetat. Alii dixerunt deum iecisse mundum istum quasi fundamentum et principium omnium substantiarum, id est corporum et spirituum. Aiunt enim ex corpore mundi cuncta alia corpora fieri. Porro mundi animam ponunt quasi fontem quendam ceterarum animarum, quam uolunt esse quendam magnum spiritum per totum mundum diffusum, non audentes hunc dicere spiritum sanctum spiritum esse. Aliquantillum isti ueritati accedunt, sed nondum eam
- 55 perfecte intuentur, suae ignorantiae culpam retorquentes in Platonem et Virgilium in philosophico more de anima mundi loquentes. Quomodo enim
- 60

46 uigor *scripsi* : uigor *P* 48 idem est *P^c* : *deest P* 53 procedentem *P^c* : procedente *P* 60 retorquentes *coni. T. Greg.* : retorquentis *P* 60–61 Virgilium *coni. T. Greg.* : Virgilio *P* 61 loquentes *coni. T. Greg.* : loquentis *P*

tur naturalis uigor, quia diuino amore omnia nascuntur et uigent. Dicitur bene anima mundi, quia solo diuino amore et caritate omnia quae in mundo uiuunt habent uiuere.” *Phil.* 1.15 (46D; ed. Maurach, 1.4.13): “Alii dicunt animam mundi esse naturalem uigorem rebus insitum, quo quaedam uiuunt tantum, quaedam uiuunt et sentiunt, quaedam et sentiunt et discernunt.” De quo uide T. Gregory, *Anima mundi*, 133ff.

50–51 Cf. Helpericus, *Computus* 4 (27A): “Hoc autem dico non praeiudicans aliorum scientiae, sed simpliciter quid mihi uidetur pandens.”

51–52 mundum esse quoddam magnum animal: Cf. August. *Serm.* 241.7: “Sed nolo hinc diutius disputare, libros uestros lego: mundum istum animal dicitis, id est, coelum, terram, maria, omnia quae sunt ingentia corpora, immensa usquequaque elementa; totum hoc, uniuersumque corpus, quod ex his elementis omnibus constat, dicitis esse animal magnum, id est, habere animam suam, [. . .] quasi animam uniuersalem mundum regentem, et unum quoddam animal facientem.”

52–54 Vide infra, 138–42 (cum notis).

54–59 Bernardus Silvestris, *Comm. in Mart.* 8.991–94: “De anima mundi ueteres sensere philosophi quod, sicut mundanum corpus magnum est a quo omnia corpora prodeunt et in quod reducuntur, ita eius anima magnus quidam spiritus est a quo omnes animae ortum et in quem regressum habent.” Macrobius, *In Som. Scip.* 1.6.20 (ed. Willis, 22.5): “aut mundi anima quae animarum omnium fons est.”

potuit manifestius expedire Virgilius quid mundi animam diceret, quam cum dixit,

65 “Principio caelum et terram camposque liquentes
 lucentemque globum lunae Tytaniaque astra
 spiritus intus alit, tososque infusa per artus
 mens molem agitat et magno se corpore miscet”?
 [Inde hominum pecudumque genus uitaeque uolantum
 et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.]

70 His uerbis manifestissime mundi animam spiritum Virgilius, ueritatis non in-
 scius, nuncupauit. Vnde isti suam sententiam trahunt. Post haec nimirum in-
 quit, “Inde hominum pecudumque genus uitaeque uolantum,” quibus uersibus
 Virgilius intelligi uoluit spiritum sanctum, id est bonitatem diuinam, causam
75 esse quare cuncta quae in mundo uita decorantur, anima uegetantur. Iste
 ⟨spiritus⟩ sanctus, quo omnia uegetari ait Virgilius, mundi anima a quibusdam
 philosophis est appellatus ea ratione, quod eo spiritu, id est creatoris bonitate,
 cuncta facta sunt. Quod uoluit dicere Lucanus in hoc uersu,

Iupiter est quocumque uides, quocumque moueris.

Et Virgilius hoc alio,

80 A Ioue principium, Musae, Iouis omnia plena.

Quod sola bonitate conditoris omnia facta sint, sic potest probari. Omnes
 causae quibus aliquid fit hae fere sunt: indigentia, coactionis necessitas, casus,
 benignitas. Creator igitur sibi usquequaque sufficiens nullo indigebat. Cogi
 uero ut contra uoluntatem quid faceret, quomodo potens omnia posset? Sed si
85 casu mundus esset factus, aliquae causae mundum praecessissent, quarum
 concursum mundum operatus fuisset. Item si casu deus mundum fecisset, deo
 ignorante mundus prouenisset. Casus enim est inopinatus euentus rerum ex

62 quam *scripsi* : quod *P* 67 agitat *P^c* : agat *P* 68 uiteque *sup. lin. P^c* : inter-
 que *P* 72 uitaeque *scripsi* : .i.t.q. *P* 75 spiritus *suppl. T. Greg.* quo
 scripsi : quae *P* 78 quocumque . . . quocumque *P^c* : quodcumque . . . quodcumque *P*
84 quomodo *coni. T. Greg.* : qualem *P*

64–69 Verg. *Aen.* 6.724–29. Cf. Bernardus Silvestris, *Comm. in Mart.* 8.1008–25.
Macrobius, *In Som. Scip.* 1.14.14 (ed. Willis, 57.25–33).

78 Luc. *Bellum civile* 9.580.

80 Verg. *Ecl.* 3.60. Cf. Macrobius, *In Som. Scip.* 1.17.14 (ed. Willis, 69.14).

84–88 Guillelmus de Conchis, *Phil.* 1.5 (44B; ed. Maurach, 1.2.6): “Si operatus esset

causis confluentibus sine intentione gerentium. Sola ergo conditoris bonitas fabricauit mundum et illius ornatum. Vnde ait Boetius,

90 Quem non externae pepulerunt fingere causae
 materiae fluitantis opus uerum insita summi
 forma boni liuore carens.

Sunt qui animam mundi dicant esse quendam motum rebus a creatore insitum. Sed non intelligunt nec quid uelint dicere auditoribus intimare queunt.
95 Fortasse aliquis quaeret: cum anima mundi sit spiritus sanctus, (et spiritus sanctus) sit ubique, estne anima mundi ubique? Quod si ubique est anima mundi, ergo in Socrate est anima mundi. Si igitur in Socrate mundi anima est, et Socratis est alia anima, ergo duae animae sunt in Socrate. Huic respondemus uerum esse mundi animam esse in Socrate et Socratis animam in
100 eodem. Non tamen duae sunt in Socrate. Non enim est aliud animam mundi esse in Socrate quam Socratem habere hoc ex diuina bonitate quod ipse animatus est anima propria. Non ergo sequitur: si dei benignitas Socrati animam contulit, igitur duae animae sunt in Socrate.

Item subiciet aliquis: si anima mundi est spiritus sanctus, et spiritus sanctus
105 est ab aeterno quicquid ipse est, ergo anima mundi ab aeterno est quicquid ipsa est. Et si mundi anima ab aeterno est quicquid ipsa est, igitur mundi anima ab aeterno est mundi anima. Quod si mundi anima ab aeterno est mundi anima, igitur ab aeterno mundus est ea animatus. Sed si mundus ab aeterno est animatus, tunc mundus est ab aeterno. Nos uero hoc argumentum falsum esse
110 dicimus, “si anima mundi uel spiritus sanctus est ab aeterno quicquid est uel anima mundi uel spiritus sanctus, ergo uel spiritus sanctus uel anima mundi ab aeterno est anima mundi.” |17v| Quomodo non sequitur, “si hic pater est quicquid ipse est antequam habuisset filium, ergo hic pater est (pater) antequam habuisset filium,” sic non sequitur argumentatio. Quemadmodum enim pater
115 est nomen habitudinis, sic hoc uocabulum datum ex officio. Et quemadmo-

88 bonitas *add. sup. lin. P^c* 107 est² *post corr.* : sed *ante corr. P*

casus mundum, aliquae causae praecessissent mundum, quarum concursus operaretur illum. Est enim casus inopinatus euentus ex causis confluentibus.” Cf. Boethius, *Cons. Phil.* 5.p1.18.

90–92 Boethius, *Cons. Phil.* 3.m9.4–6.

96–98 Abaelardus, *Dial.* 1 (ed. de Rijk, 559). Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 3.m9.545–46. Cf. *Phil.* 1.15 (46D–47A; ed. Maurach, 1.4.13).

109–25 Cf. Abaelardus, *TSum* 3.94–99; *TChr* 4.145–47; *TSch* 2.174–76.

dum hic praeceptor uel presbiter a pueritia sua (est) quicquid ipse est, non tamen hic praeceptor a pueritia sua est praeceptor nec hic presbiter a pueritia est presbiter, sic fateor quod spiritus sanctus ab aeterno (est) quicquid ipse est, non tamen ille spiritus est ab aeterno mundi anima. “Praeceptor” namque ex officio attribuitur. Et quomodo praeceptor dicitur aliquis eo quod praestet tortis uel etiam torquentibus, ita spiritus sanctus, id est dei bonitas, dicitur mundi anima ea ratione, quod conditoris bonitas cuncta quae in mundo uiuunt animat. Denique hoc uocabulum “quicquid” essentiam denotat, sed hoc nomen “praeceptor” uel “anima,” officium, quomodo “pater,” habitudinem. Quamobrem superius argumentum optime falsificatum est.

Dicto quid sit mundi anima, quid sit illius medietas incipiamus. Mundi ergo medietas illius communis participatio (est), medium autem solet dici commune. Mundi itaque animam in mundi medietate positam nichil aliud est quam uniuersitatem creaturarum communiter diuina bonitate participare. Mundus enim dicitur omnium creaturarum collectio, et a parte designatur totum. Mundus namque dicitur superius elementum proprie ideo quod omnia ibi sint munda, pura, nitida, splendida. Dicitur etiam mundus iuxta illud Apostoli: mors intrauit in mundum per feminam, id est in uniuersum genus humanum.

116 est¹ *ego suppl.* 118 est² *ego suppl.* 127 est *ego suppl.* 129 creatura-
rum *scripsi* : creatam *T. Greg.* : creaturam *P* communiter *add. sup. lin. P* : coiunt *P*

127–28 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 71.22: “Medium enim saepe pro communi accipitur.” Cf. August., *Enarrationes in psalmos*, Ps. 103, Serm. 2.11.12–13 (ed. E. Dekkers et J. Fraipont, CCL 40 [Turnhout, 1990]). Alanus de Insulis, *Distinctiones dictionum theologicalium* (PL 210:853C): “Medium sumitur pro communi.” Manegoldus Lautenbachensis, *In psalmorum librum*, Ps. 73 (PL 93:880D): “Medium enim accipitur pro communi.”

130 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 36.3. *Glos. sup. Boet.* 2.m8.13 et 3.m8.26–27. *Glos. sup. Macr.* 1.8.4: “Vt ait Apuleius, mundus est elementorum collectio cum ornatu eorumdem; et bene dicit ‘ornatu,’ quia aliter esset confusio.” *Glos. sup. Macr.* 1.14.2: “Vniuersum quia uniuersa comprehendit: est enim ordinata collectio omnium creaturarum.” Cf. Apul. *De mundo*, cap. 1 [initio] (ed. P. Thomas [Leipzig, 1921], 137.7–8; ed. J. Beaujeu [Paris, 1973], 122): “Mundus est ornata ordinatio, dei munere, deorum recta custodia.”

131–32 Calcidius, *In Tim.* 98 (ed. Waszink, 151.3): “Caelum quoque usurpantes mundum omnem uocamus.” Macrobius, *In Som. Scip.* 2.11.12 (ed. Willis, 129.24–25): “Mundus proprie caelum uocatur.”

132–33 Cf. Rom 5:12: “propterea sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt.”

135 Vel aliter medietas dicitur proportionalitas, unde etiam dicitur in arismetis
quod alia medietas est arismetica, alia geometrica, alia armonica. In propor-
tionalitate igitur locata est anima mundi, id est diuina bonitas (cuncta) quae in
mundo sunt, proportionaliter et concorditer creat et creata gubernat.

140 Alii autem dicunt quod mundi medietas est sol, quem cor totius mundi esse
uolunt. Quemadmodum enim, inquiunt, anima hominis sedem et domicilium
in corde habet, unde per membra corporis uires suas spargens in omnibus
corporis membris tota sua membra uegetat, ita uitalis calor a sole procedens
145 omnibus quae uiuunt uitam subministrat. Cui sententiae Heraclitus adque-
scens optimam similitudinem dat de aranea ad animam, de tela aranea ad
corpus. Sicut aranea, ait, stans in medio telae sentit quam cito musca aliquem
150 filum suum corrumpit, itaque illuc celeriter currit, quasi de fili praesectione
dolens, sic hominis anima aliqua parte corporis laesa, illuc festine meat, quasi
impatiens laesionis corporis, cui firme et proportionaliter iuncta est. Cum ita-
que mundi anima sit dei benignitas, medietas uero mundi proportionalitas seu
communitas, non est aliud deum animam locasse in medietate quam crea-
torem sua bonitate cuncta quae in mundo uiuunt proportionaliter et con-
corditer animare.

Patefactis illis quae proposuimus, quantum ingenioli nostri capacitas expla-
nare potuit, ad litteram exponendam transeamus. ANIMAM VERO IN MEDIE-

34b

136 cuncta *ego suppl.* (cf. *infra* 150) 142 Heraclitus *scripsi* : eraclitus *P*
145 praesectione *P* : persectione *omnes editores post Diels (1912)* : perfectione *Pohlenz*
1903 et Diels 1906, de quo uide introductionem supra 149 medietate *scripsi* : medie-
tatem *P* 152 ingenioli *P^c* : ingeniole *P* 153 animam *scripsi cum Calcidio* : alia *P*

138–42 Macrobius, *In Som. Scip.* 1.20.7 (ed. Willis, 79.25–31). Calcidius, *In Tim.* 100
(ed. Waszink, 151–52). Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 3.m9.569–73. Remigius
Autissiodorensis, *In Boethii Consolationem*, ed. E. T. Silk, *Saeculi noni auctoris in Boethii*
Consolationem Philosophiae commentarius (Rome, 1935), 335–36. Anonymus, *Explana-*
tiuncula in uersus ‘O qui perpetua’ Boetii 6 et 9 (ed. E. Jeauneau, *Lectio philosophorum*,
324 et 329). Anonymus, *In Timaeum Platonis*, ed. T. Schmid, *Classica et mediaeualia*.
Revue danoise de philologie et d’histoire 10, 2 (1949), 243. Vide supra, 52–54.

142–47 Calcidius, *In Tim.* 220 (ed. Waszink, 233.19–22). Diels-Kranz, *Die Frag-*
mente der Vorsokratiker, vol. 1, Heraclitus, fr. 67a, 166; S. N. Mouraviev, *Héraclite*
d’Éphèse II.A.4, *La tradition antique et médiévale*, Academia Verlag, Sankt Augustin,
1999, no. 238, T1209, 893–94. Cf. M. Markovich, *Heraclitus. Greek Text with a Short*
Commentary, (Venezuela, 1967): “As I already suggested in *Phronesis*, 11 (1966), 26 f.,
there is nothing from Heraclitus in the fragment. . . .”

152–53 quantum . . . potuit: Cf. Helpericus, *Computus* 2 (23B): “quantum ingenioli
nostri capacitas ex maiorum dictis retinere potuit. . . .”

TATE. Continuatio litterae talis est: hucusque propagavit Timaeus aeternitati
 155 mundum, id est ostendit mundum talem esse qui sit perpetuus, ostendendo
 eius omnes <causas> principales: efficientem, quae est creatoris potentia; for-
 malem, quae est diuina sapientia, quam archetypum mundum appellat; fina-
 lem, quae est diuina bonitas, quam mundi animam dicit. His igitur causis
 assignatis ingreditur tractare de anima mundi. De qua tractat hoc modo: primi-
 160 tus deum locasse eam in medietate mundi, deinde creatorem [ex eo] generasse
 eam ex diuidua et indiuidua substantia et gemina natura, postea diuidendo
 eam per numeros et quaedam alia integumenta ponendo.

ANIMAM IN MEDIETATE LOCAVIT, id est bonitatem suam communiter uni-
 uersitati creaturarum confert, uel bonitate sua mundum, id est collectionem
 165 creaturarum, creat et creatam proportionaliter et concorditer gubernat. ET
 EA(N)DEM PER (OMNEM GLOBVM). Et iussit eandem porrigi aequaliter per om-
 nem globum, id est per omnes mundi partes illam animam, id est bonitatem
 suam, aequaliter porrigi iussit. Non enim in una parte deficit ei bonitas, in alia
 abundans. Vel AEQUALITER, id est concorditer. Aequalitas namque concor-
 170 diae causa est, inaequalitas non proportionata discordiae.

Notandum est quod globum mundum dicit. Globus namque est totum illud
 cuius quaedam partes partibus aliis adhaerent. Vnde quia elementa quae
 mundi partes sunt sibi adhaerent, iure mundus globus dicitur. Vel aliter, ut alii
 dicunt, globus est quicquid solidum est et rotundum, ac propterea formam
 175 mundi determinare Plato uolens appellauit globum mundum contra illos qui
 mundi formam oblongam dicunt, et alios qui uolunt eam dictam quadratam

157 diuina *scripsi* : dīca P 158 diuina *scripsi* : dīca P 159 hoc modo P^c : hoc
 non P 160 eam *scripsi* : enim P 161 diuidua *scripsi* : diuina P 163 com-
 muniter bis repetitur (et P et add. sup. lin. P^c) 166 omnem globum¹ *scripsi* cum Cal-
 cidio : gg ordo P 166–67 omnem globum *scripsi* : omnes globos P 172 cuius
 post corr. : cuiusdam ante corr. P 174 propterea P^c : propter P 176 dicunt add.
 sup. lin. P^c et *scripsi* : quia P dictam *scripsi* : dictum eam P

156–58 Ioannes Saresberiensis, *Policraticus* 7.5 (ed. C. J. Webb [Oxford, 1909],
 2:108.16–22): “Nam in Thimeo, dum causas mundi subtilius inuestigat, manifeste uidetur
 exprimere Trinitatem quae Deus est, efficientem causam constituens in potentia Dei, in
 sapientia formalem, finalem in bonitate quae sola induxit eum ut omnem creaturam
 bonitatis suae participem faceret, prout natura cuiusque capax beatitudinis esse potest.” Cf.
 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 32.5–8: “Et est efficiens causa diuina essentia,
 formalis diuina sapientia, finalis diuina bonitas, materialis quatuor elementa.” *Glos. sup.*
Boet. 3.m9.21–23.

164–65 Vide supra, 130 (cum notis).

174–77 Cf. Marius Victorinus, *Explanationes in Ciceronis rhetoricam* 1.6: “Quae sit

esse. Notandum est quod in hoc uerbo IVSSIT potentia dei, id est pater, et sapientia, quod est dei uerbum, notari potest. Sed in hoc uerbo PORRIGI manifeste spiritum sanctum intelligit. Sic Plato manifeste notauit trinitatem.

180 QVO TECTIS. Determinat qualiter anima per omnes mundi partes porrigatur, ita scilicet ut extrema elementa, id est ignis et terra, circumdarentur ab ipsa anima, id est perfecte a diuina bonitate regerentur. Ambitus enim est circumdatio, id est de aliquo ad idem circumducti designat perfectionem. Vnde etiam ad perfectionem uirtutum in eis designandam clerici coronantur. INTERIORI-
185 BVS PARTIBVS, id est aqua et aere, TECTIS. Intelligendum est “ab extremis” uel “ab ipsa anima.” Ac si aperte dicat: ita deus suam bonitatem per omnes mundi partes diffudit quod illa bonitas nulli parti mundi deesset, quia non alicui de extremis, non alicui de mediis.

190 ATQVE ITA ORBEM TERETEM. Quia de mundi anima loquebatur, quae omnis motus causa est, quomodo moueatur pars mundi superior ostendit. ATQVE ORBEM TERETEM, id est firmamentum, quod dicitur orbis quia de eodem ad idem redit. Est namque orbis linea de eodem ad idem rediens, in quo distat a spira, quae paulo superius uel paulo inferius redit, ut candela uel serpens. Teres autem improprie firmamentum dicitur, sed ponitur pro rotundo. Teres
195 enim est quod longum est et rotundum sine scrupulo, ut hasta. IN ORBEM [TERETEM], id est de eodem ad idem linealiter, ATQVE IN SVI AMBITVM, id est non occupando modo unum locum et statim alium, CONVERTI, id est moueri et ita quod conuerti, id est de eodem ad idem redire, iussit—et est hystero-logia, id est posterus sermo. SOLVM PRAECIPVVM, id est dignissimum, et in quo dig-

182 diuina *scripsi* : dīca P regerentur *scripsi* : regenerentur P est² *scripsi* : et P
190 causa bis repetitur (c^a P, causa sup. lin. P^c) 193 spira post corr. : apria ante corr. P
196 linealiter P^c : linea litus P 198 hystero-logia *scripsi* : hystero-logia P

mundi facies: multi enim dicunt mundum in modum sphaerae esse collectum, multi oblonga rotunditate esse formatum, multi plana facie, multi quadrata. . . .”

192 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Macr.* 2.5.9: “nam circulus est linea rediens ab eodem ad idem sine latitudine.”

192–93 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 101.4–6: “Spira igitur est linea circumducta non rediens ad idem sed infra uel supra, ut in colubro et in candela.” Cf. Bernardus Carnotensis, *Glos. sup. Plat.* 5.362–64.

193–94 Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Macr.* 1.12.5: “Sed forma diuina teres, id est rotunda, dicitur, quoniam caret principio et fine.”

198–99 De *hystero-logia* siue *hysteron proteron* uide Bedam, *De schematibus et tropis* 2.10 (ed. C. W. Jones, CCL 123A [Turnhout, 1975], 158–59).

200 nissimum determinat, subiungens QVI PRAESTANTIA VIRTVTVM, ETC., scilicet
quod per uirtutum excellentiam satis sit, id est sufficiat PROPRIAE RECON-
CILIATIONI, id est propriae existentiae. Nulla alia enim de creaturis est ita sibi
sufficiens quod non indigeat extrinseco alterius creaturae auxilio ad hoc quod
sit ipsa. Vel aliter, propriae reconciliationi, id est naturali iustitiae obseruan-
205 dae, quam obseruando suo creatori reconciliatur et concordet. Est enim eius
reconciliatio quod in eo est: imperans ut creator, superiora uero agens, infe-
riora uero et terrena obtemperans. Ad hoc sufficit mundus, quia omnia haec in
se continet. Vel aliter, deus est imperans, anima agens, mundanum corpus
obtemperans. †CVIVSQVE SVBSTANTIAE CREATVRAE. ORDINATIO†, ad hoc
210 scilicet quod ordinetur, id est per successores uita transeat.
AMICVMQVE SIBI, quod uult quia potest et quod potest uult, quod est maxi-
ma beatitudo, quomodo est maxima miseria alicuius uelle quod non potest.
Cui miseriae quidam sapiens consulens: sed non possis quod uelis, inquit,
uelis quod possis. Vel AMICVM SIBI, id est concordiam. Perfecta enim con-
215 cordia ex uera amicitia prouenit. Concordiam obtinet mundus in partibus, non
quod non sint diuersae tam locis quam proprietatibus, sed quod illa diuersitas
in concordiam proportionalem redacta est. Vel aliter, |18r| id est in suis moti-
bus proportionatum, id est motum firmamenti et motum planetarum. Qui motus
licet contrarii sint, tamen unum non aufert alium. Et quia motuum
220 contrarietatem ad concordiam reuocare est summa beatitudo, ideo subiunxit,
IDEOQVE SVMME BEATVM DIVINA POTENTIA, quia quicumque est beatus
quicquid uult potest, quod dicitur diuina potentia quia nullus hoc habet nisi a
deo potentia ei sit. POTENTIA DIVINA PRAEDITVM, id est ornatum, creatore hoc
sibi conferente, tributum. Vel POTENTIA DIVINA PRAEDITVM, id est ornatum
225 qualitate immortalis, id est quae eum immortalem reddit.

200 qui praestantia scripsi : quod per P 201–2 Hisdosus legit reconciliationi cum
Guillelmo de Conchis (Glos. sup. Plat. 72.15), quod non cum editione J. H. Waszink
(26.61) consonat (conciliationi) 204 naturali scripsi : naturalis P 208 est
scripsi : etiam P 209 cuiusque . . . ordinatio] fortasse corruptum ex nec extraordinario
cuiusquam indigeret auxilio 222 diuina scripsi : dica P 223 potentia¹
scripsi : potenter P 225 quae scripsi : qui P

213–14 Ter. An. 305–6: “quoniam non potest id fieri quod vis id uelis quod possit.”
Cf. August. *De ciu. D.* 14.25.

214 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat. 72.30*: “amicumque semper sibi, id est
concordem.” Bernardus Carnotensis, *Glos. sup. Plat. 5.24*: “amicum semper sibi, id est
sibi concordantem.”

230 NEC TAMEN EO. Quia Timaeus prius tractauerat de mundi creatione corporis, post uero de mundanae animae in mundi medietate locatione, ne aliquis opinaretur deum hoc ordine mundo ortum tribuisse, ordinem corrigit. Sic continuetur littera: licet de mundano corpore prius tractauerim, postea de anima, non tamen deus prius mundi corpus condidit, posterius uero animam ex-

235 ORTVM ANIMAE. Hic uidetur uelle spiritum sanctum habere principium uel eum mundi animam non esse. Sed neutrum uerum est, quia deum annuisse ortum animae non est aliud quam mundum istum habuisse principium uegetationis, quam deus sua bonitate ei contulit. Ille creator uel summus spiritus dicitur anima quia animat omnia quae in mundo uita decorantur, quemadmodum creati spiritus angeli dicuntur tunc solum cum mittuntur. Anima namque et angelus nomina sunt officiorum non naturarum, quia ex quo mundus uegetari cepit, et ille spiritus anima mundi [anima] fuit, sua bonitate mundum

240 anima sibi subiecit. IVNIOREMQUE, in tempore scilicet non fecit deus animam. Notandum est quod dicitur hic “anima est facta.” Et ideo dicit aliquis: si anima mundi est facta, et spiritus est anima mundi, tunc spiritus sanctus est factus, quod sapit heresim. Contra hanc obiectionem est gemina defensio. Non enim affirmat Plato mundi animam esse factam iuniorem et posteriorem corporibus. Sed haec est defensio effugium quaerentis potius quam aliquid firmum asserentis. In sequentibus enim dicit Plato (etsi hic non dicat) quod

245 mundi anima a praestantissimo a(u)ctore sit facta. Quod ergo “factum” de anima dicitur non ad naturam sed ad officium est referendum. Creator spiritus,

236 quae in *scripsi* : quoniam *P*
238 naturarum *scripsi* : naturaliter *P*
T. Greg. : anima ū *P*

237 mittuntur *P* : inuocantur *T. Greg.*
240 anima sibi *scripsi* : animatum

236–38 Isidorus, *Etym.* 7.5.2: “Angelorum autem uocabulum officii nomen est, non naturae. Semper enim spiritus sunt, sed cum mittuntur, uocantur angeli.” Gregorius, *Hom. in euang.* 2.34 (ed. R. Etaix, CCL 141 [Turnhout, 1999]): “Sciendum quoque quod angelorum uocabulum, nomen est officii, non naturae. Nam sancti illi coelestis patriae spiritus semper quidem sunt spiritus, sed semper uocari angeli nequaquam possunt, quia tunc solum sunt angeli, cum per eos aliqua nuntiantur.” Cf. Abaelardus, *Introductio ad theologiam* 2.17 (PL 178:1082): “Spiritus quippe nomen est naturae, anima uero officii.” *Sic et Non* 49.6 (ed. B. Boyer et R. McKeon [Chicago 1976–77]). Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 4.pr6.129: “Vnde sanctus Gregorius: Angelus nomen est officii, non naturae.”

243 Cf. Guillelmus de Conchis, *Phil.* 3.2 (75D; ed. Maurach, 3.1.4): “Contra hoc geminam habemus defensionem.”

248 Cf. *Veni creator spiritus.*

non factus spiritus, sed est factus anima mundi, id est mundum animare cepit.
 250 NEQVE ENIM DECEBAT. Vere non est anima minor corporibus facta, quia hoc
 esset indecens, cum ipsa corpus regat. SED HOMINIBVS MOS. Non anima post
 corpus facta, sed dixi eam esse post creatam sequendo hominum morem, qui
 quandoque naturalem ordinem exsequuntur in loquendo, quandoque uero arti-
 255 a poetis obseruantur. Vnde ait Horatius,

Ordinis haec uirtus erit et uenus, aut ego fallor,
 ut iam non dicat iam non debentia dici
 pleraque differat et praesens in tempus omittat.

Naturalis est ordo cum res quae prius gestae sunt, prius narrantur, quae uero
 260 posterius, posterius narrantur. Artificialis est cum quod posterius factum est,
 prius in narratione ponitur et quod prius est, posterius. PASSIM, id est succes-
 sive si(ue) ad naturalem ordinem, et PRAEPOSTERE, hoc ad artificialem. AT
 VERO DEVS. Creator non fecit prius corpus et postea animam, sed uoluit (eam)
 praeesse naturae corporis, (TAM) ANTIQVITATE, non temporis successione, sed
 265 utriusque proprietate, QVAM VIRTVTIBVS, id est potentiis. Non tantum enim
 excellentiores sunt animae uirtutes quam corporis, quippe altera est immor-
 talis et altera mortalis. Hoc regit, illud regitur. Vnde et subditur, DOMINAM-
 QVE, quia dei benignitas mundo dominatur. Sed ne aliquis putaret quod hoc
 dominium anima aliunde accepisset, additur, ET PRINCIPALI IVRE, id est potes-
 270 tate substantiali, non accidentali. QVOD TVETVR, id est quod regit.

Totus iste uersus de anima humana potest legi sed diligenter attendendum,
 quia tunc est difficilis transitus. Cum enim de anima mundi prius tractaret,
 sine continuatione litterae ad hominis animam descendit. ANIMAS ITAQVE
 275 NATVRAE CORPORIS PRAEIRE VOLVIT ANTIQVITATE ET VIRTVTIBVS, quia ante
 corpus anima humana temporaliter est facta, ut quidam asserunt, et eius uires
 multo digniores quam corporis. Et eam imperare, corpus uero obedire deus
 uoluit, ut posset quisque cum Psalmista dicere, “astitit regina a dextris tuis,
 etc.”

De origine porro humanae animae diuersas a diuersis doctoribus prolatas
 280 fuisse sententias in scripturis aliorum uidimus et a meis magistris audiimus,

251 regat *P*^c : tegat *P* 255 Horatius *scripsi* : oratius *P* 257 non . . . non] nunc
 . . . nunc Horatius debentia *P*^c : beneficia *P* 258 praesens in tempus *tr.* (t. i. p.) *P*
 260 posterius^{1,2} *scripsi* : poterius *P* 265 non tantum *P*^c : nati (?) *P*

256–58 Hor. *Ars P.* 42–44.
 277–78 Ps 44:10.

285 quas alias commodius deo fauente explicabimus. Et summus quidem post
Apostolum ecclesiasticorum doctorum ad Hieronymum epistolam dirigit, pos-
tulans ut hanc densissimam de origine animae caliginem suae sapientiae lu-
cente fulgore dimoueat, et idem beatissimus Augustinus in libro de doctrina
christiana inquit, “cum in anima sit sapientia, utrum ante corpus aliquando
uixerit et utrum sapienter uixerit, magna quaestio est et magnum secretum et
suo quaerendum loco.”

290 ITAQVE TERTIVM GENVS ANIMAE. Tripartitum modum loquendi de rebus 35a
uoluerunt esse philosophi: aut enim per exempla, aut per similitudines, aut per
integumenta. Locuti sunt per exempla quando diuisione facta satis est subdere
exempla, cum non possint diffiniri quae diuiduntur, uel etiam quando de his
mutabilibus sermonem instituunt; per similitudines quotiens se tractatus audet
attollere ad illum summum principem rerum, qui Graece *tagaton protopanton*
dicitur. Sic enim Plato fecit in *Gorgia*, quia cum cognitionem creatoris homi-
nibus intimare uellet, de uisibilibus solum solem similem creatori repperit, per
quem uiam his quae dicturus erat patefecit. Volebat namque ostendere in uni-
tate substantiae trinitatem personarum existere et illas tres personas indif-
ferenter operari, alios tamen effectus alii, alios alii attribui, cuius rei reserauit
300 per integumenta theologi loquuntur quotiens de aeris potestate et aetheris et de
mundi anima disputationis seriem contexunt. Huius dogmatis princeps fuisse
Pythagoras a multis dicitur. Pythagoram igitur Plato imitans per integumenta

282 Hieronymum <i>scripsi</i> : ieronimum <i>P</i>	286 quaestio <i>P^c</i> : quaestiorum (?) <i>P</i>
300 quotiens <i>post corr.</i> : dequotiens <i>ante corr.</i> <i>P</i>	301 contexunt <i>coni. T. Greg.</i> : con-
textuit <i>P</i>	Pythagoram <i>scripsi</i> : pythagoram <i>P</i>

282–84 August. *Ep.* 166. Cf. *De doct. christ.* 2.6.7: “ita obscure quaedam dicta densissimam caliginem obducunt.”

283–87 Recte August., *De lib. arb.* 1.12.24.81.

292–96 Plato in *Gorgia*: Recte *Resp.* 508bc. Cf. Macrobius, *In Som. Scip.* 1.2.14–16 (ed. Willis, 6.22–7.13). *Tagathon* = ταγαθόν, “the good,” *protopanton* = πρῶτον πάντων, “the first of all” (πρῶτον αἰτιον, “the first cause,” in textu Macrobiani). Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Macr.*, comment. ad hunc locum, etiam ponit *protopanton* pro *proton aition*.

299–301 Macrobius, *In Som. Scip.* 1.2.13 (ed. Willis, 6.20–22): “sed his [*sc.* fabulos] uti solent cum uel de anima uel de aeriis aetheriisue potestatibus uel de ceteris dis loquuntur.” Cf. Bernardus Silvestris, *Comm. in Mart.* 2.81–82: “Ceterum cum de anima vel de ethereis aeriisue potestatibus agitur, locum habent integumenta.”

de mundi anima (locutus est). Voluit namque Pythagoras similia similibus
comprehendi. Quem secutus Empedocles in aureis uersibus ait,

305 Terram terreno comprehendimus, aethera flammis,
 humorem humecto, nostro spirabile flatu,
 pacem tranquillo, litem quoque litigioso.

Secundum hoc sub integumento loquens Plato dicit deum animam mundi
excogitasse ex diuidua et indiuidua substantia et mixto et ex gemina natura, et
310 eadem et diuersa. Hoc integumentum diuersi diuersis modis exponunt. Nos
igitur prout a diuersis magistris accepimus integumentum exponemus, et se-
cundum aliquas eorum sententias litteram legamus.

Deum itaque animam mundi excogitasse est deum prouidisse quod bonita-
tem suam usque ad res procreandas extenderet. Excogitatam esse mundi ani-
315 mam a deo est spiritum sanctum procedere a patre et filio, quod non est aliud
quam creatorem in sapientia sua, qua disponit omnia per potentiam suam,
benignitatem suam usque ad creandas et gubernandas creaturas (extendere).
Et quia ab aeterno hoc deus disposuit, ab aeterno spiritus sanctus a patre et
filio processit et (deus) mundi animam excogitauit.

320 Patefacto quid sit deum excogitasse, qualiter sit intelligendum deum ani-
mam excogitasse ex diuidua substantia et (indiuidua), rubigine aciei deter-
sua, incipiamus. DEVS EXCOGITAVIT ANIMAM EX DIVIDVA ET INDIVIDVA SVB-
STANTIA. Vt mihi uidetur, hoc sic est exponendum: DEVS EXCOGITAVIT ANI-
MAM EX DIVIDVA ET INDIVIDVA SVBSTANTIA ET MIXTO, id est deus extendit
325 benignitatem suam ad creanda quaedam quae diuisionis sunt capacia, (quae-
dam quae non penitus diuidi non possunt), et quaedam quae nec omnino
separabilia nec omnino inseparabilia. Omnino inseparabilia sunt quilibet spiri-

303 Pythagoras *scripsi* : pythagoras *P* 306 humecto *P^c* : humeto *P* 309 natura
bis repetitur P 310 et *add. sup. lin. P* 321 et *expunctum, add. punctum distinc-*
tionis P^c 325–26 quaedam ... possunt (*uel sim.*) *ego con.* 327 separabilia
scripsi : semper amabilia *P*

305–7 Calcidius, *In Tim.* 51 et 218 (ed. Waszink, 100.10–14 et 231.15–21). Hisdosus
cum Guillelmo de Conchis (*Glos. sup. Plat.* 74.30–33) *humecto* pro *liquido* ponendo con-
cordat. Cf. Hugo de Sancto Victore, *Did.* 1.1 (ed. Buttimer, 5.4–9). De uersibus Empedo-
clis (H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, I, B 109) uide Waszink, loc. cit. et xciv.

310 Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 74.19–20: “Verba ista a diuersis di-
uerso modo exponuntur.”

313–19 Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 74.3–6: “Et bene dicit ‘excogita-
uit’ et non ‘creauit’ secundum quod anima dicitur Spiritus Sanctus. Non enim a deo factus

330 tus, omnino separabilia quaelibet corpora, nec penitus separabilia nec |18v|
penitus inseparabilia composita ex anima et corpore. Sed quia quomodo sunt
quaedam quae penitus diuidi non possunt et alia quae omnimodo sectionem
capiunt, ita sunt quaedam quae nulla uariatione permutantur, alia quae muta-
bilitati subiacent, ideo additum est quod anima excogitata sit ex eadem natura
et diuersa, id est deus sua bonitate quaedam mutabilia creauit et quaedam
immutabilia. Identitas enim immutabilitatem denotat, diuersitas mutabilita-
335 tem.

Vel aliter, DEVS EXCOGITAVIT ANIMAM EX DIVIDVA ET INDIVIDVA, id est
ex materia, quae quasi diuiditur, dum omnium formas recipit, (et) forma, quae
per partes, utpote res simplex, nullatenus dissolui potest. EX EADEM ET DI-
VERSA, id est ex paribus et imparibus numeris. Impares numeri eiusdem natu-
340 rae dicuntur, quia sectionem refugiunt, sicut immutabilia dissolui non possunt.
Pares uero diuersae naturae, quia cito in gemina aequae dissolui possunt.

Aliter, DEVS EXCOGITAVIT ANIMAM EX DIVIDVA ET INDIVIDVA, id est ani-
ma cognoscit quae dissolubilia sint et quae disiungi nequeant. EX EADEM ET
DIVERSA, id est anima compertum habet quae immutabilia sunt et quae muta-
345 bilia. Vel, ut dicit Macrobius, EX DIVIDVA ET INDIVIDVA, id est quia anima,
quantum in se est, naturaliter omnino parte carens eius substantiam com-
ponente, separari per partes non potest, et tamen quasi diuiditur per corpora in
diuersis diuersas exercendo potentias et eas ita diuidendo per corpora. EX EA-
DEM ET DIVERSA, quia anima ex natura propria immutabilis est, sed tactu
350 uariabilis rei, id est coniunctione corporis, multis uariationibus permutatur.

331 nulla scripsi : omni P 333 et¹ add. sup. lin. P 341 pares post corr. :
partes ante corr. P 347 in scripsi : etiam P 348 exercendo scripsi : excedendo P
348–49 eadem scripsi : eodem P 349 inmutabilis P^c : mutabilis P

est nec creatus nec genitus sed procedens est Spiritus Sanctus.”

338–41 Boethius, *Inst. ar.* 2.31–32 (ed. Oosthout et Schilling, 153–58). Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 76.30–32.

345–48 Macrobius, *In Som. Scip.* 1.12.6 (ed. Willis, 48.32–49.6): “et haec est essentia quam indiuiduam eandemque diuiduam Plato in Timaeo cum de mundanae animae fabrica loqueretur expressit. animae enim sicut mundi ita et hominis unius modo diuisionis repperientur ignarae si diuinae naturae simplicitas cogitetur, modo capaces cum illa per mundi haec per hominis membra diffunditur.” Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Macr.* 1.11.1 et 1.12.5. *Glos. sup. Plat.* 76.3–5: “Est (sc. anima) enim indiuidua in essentia—spiritus enim est carens partibus—sed diuidua est per potentias. Aliam enim potentiam exercet in herbis et arboribus, aliam in brutis animalibus, aliam in hominibus; et hoc ex debilitate corporum, non sua.”

349–50 Boethius, *Inst. ar.* 1.1 (ed. Oosthout et Schilling, 9.17–18): “participatione ue-

Aliter, DEVS EXCOGITAVIT ANIMAM EX DIVIDVA ET INDIVIDVA, quia in
 duas partes totus mundus est diuisus, in una quarum scilicet in aplanem, (. . .)
 alterum in planetis. Motus firmamenti eiusdem naturae esse dicitur, quia eo-
 dem modo semper uoluitur. Motus uero planetarum diuersae naturae, eo quod
 355 non eodem modo semper ferantur, sed unum locum deserendo, alium occu-
 pando, modo ascendant ad borealia, modo descendant ad australia.

Aliter, DEVS EXCOGITAVIT ANIMAM EX DIVIDVA ET INDIVIDVA, id est con-
 ditoris benignitas creauit spiritus qui seiungi, quia proprie carent partibus
 360 integraliter eos constituentibus, nullo modo possunt ut corpora, quorum quae-
 dam, licet ex conditione partium solui queant, tamen deo ita uolente numquam
 soluentur. EX EADEM ET DIVERSA, id est deus sua benignitate quaedam
 condidit quae nulli corporum motioni subiacerent, ut sunt illi spiritus, quorum
 agmina ut cherubin et seraphin diuina uocat pagina, et alia quae per tem-
 porales successiones discurrerent, ut sunt et quidam spiritus et alia corpora.
 365 Vel aliter, EX EODEM ET DIVERSO, id est creator quaedam animantia ratione et
 intellectu nobilitauit, aliis uero sensum et imaginationem contulit. Ratio et
 intellectus dicuntur eiusdem naturae quia eis immutabilia percipiuntur, sensus
 uero et imaginatio diuersae naturae ea ratione, quod eis sola mutabilia per-
 penduntur. Sunt qui de humana anima legere uelint, sed, quia si quis acutius
 370 inspicat, cognoscet Platonem hic aggressum de mundana anima tractare, in
 sequentibus quidem de humana anima disserere conaturum, qui hoc de hu-
 mana anima asserit, omnium sputis obnoxium iudicamus. Cui displicet ex-
 positio prima, placeat ultima, et omnium primam demens non tamen aliis
 praeiudico.

358 quia *add. sup. lin. P^c* 359 ut *add. sup. lin., et et expunctum P^c*. 372 as-
 serit *post corr.* : asseritur *ante corr. P* 373 primam *scripsi* : prima *P* demens non
 tamen *tr.* (n. t. d.) *P*

ro corporis permutantur et tactu uariabilis rei in uertibilem inconstantiam transeunt.”

366–69 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 76.9–13: “Similiter ex eadem natura
 et diuersa, id est ex ratione et intellectu, sensu et imaginatione. Et est ratio et intellectus
 eadem natura quia immutabiles et inuariabiles sunt: non enim, si falsum sit, potest dici
 ratio et intellectus. Sensus et opinio dicuntur diuersa natura quia mutantur et falluntur
 saepe.” Cf. Bernardus Carnotensis, *Glos. sup. Plat.* 5.53: “Per mixturam indiuiduae et
 diuiduae substantiae notantur duae uires animae, scilicet sensus et intellectus: per indiui-
 duam, intellectus, quia anima solo intellectu concipit diuina; per diuiduam, sensus, quia
 sensibilia solo sensu percipiuntur.”

372 omnium sputis obnoxium: Cf. Helpericus, *Computus*, Prologus (19D): “nec me
 aggredi cogent opus omnium sputis obnoxium. . . .”

375 Integumento exposito secundum diuersos doctores, secundum quasdam
illorum sententias litteram legamus. ITAQVE TERTIVM GENVS ANIMAE. Con-
tinuatio litterae: facto excursu in quo ordinem sui tractatus correxit, redit ad
propositum, id est ad tractandum de excogitatione animae mundi, concludens
a supradictis sic: quandoquidem deus animam naturae corporis praere uoluit
380 et antiquitate et uirtutibus, et eam imperare, corpus uero obedire, ITAQVE
DEVS EXCOGITAVIT TERTIVM GENVS ANIMAE. Vel ITAQVE, inceptum sit,
DEVS EXCOGITAVIT, ETC. In sapientia sua disposuit quod bonitatem suam
ostendit usque ad res procreandas et procreatas gubernandas. TERTIVM dicit a
(potentia) creatoris et noy, illa mente quae dei sapientia dicitur, a qua, id est
385 sapientia creatoris et potentia, procedit mundi anima, ut est expositum. Hoc
secundum quosdam dicit qui hunc ordinem in rebus esse uoluerunt, creatorem
scilicet in priore loco ponentes, qui sapientiam suam ex se habeat. Vnde etiam
dicitur quod a solo patre filius genitus est. Est enim ex se sapiens et aliunde.
Et quia ab aeterno est sapiens (est namque deo idem esse et sapientem esse),
390 ideo ab aeterno filius est genitus et ei aequalis, quia cum sit deus unitas et
principalis, non potest haec unitas nisi quod sibi aequale est gignere. Vnde et
beatus Augustinus in libro de doctrina christiana ait, “In patre est unitas, in
filio aequalitas, in spiritu sancto unitatis aequalitatisque conexio.” Volunt igitur
illi, secundum quos loquitur hoc Plato, dei sapientiam quasi secundum lo-
cum obtinere, in tertio loco mundi animam ponentes, in quarto creaturas in
395 dignitate immutabilitatis perpetuae permanentes, in quinto autem mutabilitati
subiacentes. Haec est aurea catena quam describit Homerus Iouem dimisisse e

377 correxit *scripsi* : correpsit *P* : corripsit *P^c* 383 procreatas *scripsi* : procreata *P*
385 expositum *scripsi* : exponitur *P* 390 ante ideo *add. sup. lin.* est *P^c* unitas
scripsi : uniuersitas *P* 392 ante in¹ *rasit d P* 396 immutabilitatis *P^c* : immuta-
bilitas *P* 397 catena *scripsi* : cathena *P*

380 Cf. supra, 277–78.

389 Cf. Abaelardus, *TChr* 3.83.1074–75: “Non est itaque sapientia in deo uel substantialis ei forma uel accidentalis, immo sapientia eius ipse deus est.”

392–93 August. *De doct. christ.* 1.5: “In patre unitas, in filio aequalitas, in spiritu sancto unitatis aequalitatisque concordia.” De lectione “conexio,” cf. Theodericus Carnotensis, *Lectiones in Boethii librum De trinitate* 5.16.66–68 (ed. N.M. Häring, *Commentaries on Boethius by Thierry of Chartres and His School* [Toronto, 1971]). Guillelmus a Sancto Theodorico, *Expositio super epistolam ad Romanos* 6.36.1026–27 (ed. P. Verdeyen, CCCM 86 [Turnhout, 1997]). Galterus a Sancto Victore, *Sermo* 5.5.102–3 (cum notis) (ed. J. Châtillon, CCCM 30 [Turnhout, 1975]). Cf. E. Jeauneau, *Lectio philosophorum* (Amsterdam, 1973), 9–11, 49, et 93–99.

397–98 *Ilias*, 12.19. Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 74.9–12: “Tertium in

summo caelo in terras. Vel TERTIVM dicit ab eis quae superius in diuisione
 posuit. Namque anima nec penitus gignitur nec penitus caret generatione. In-
 400 cepit enim mundum animare. Vel TERTIVM dicit a materia et forma, [ex qui-
 bus] unde mundi animam efficit, id est dei benignitas. Vel TERTIVM, id est
 trinum. Est enim rationalis, irascibilis, concupiscibilis.

Notandum est autem quod dicit GENVS ANIMAE, non quia anima sit gene-
 rata, sed quia ipsa cuncta generat. Sensus ergo hic est: deus extendit benigni-
 405 tatem suam cuncta generantem usque ad creanda quaedam quae diuidi non
 possunt, alia quae diuidi possunt.

Substantia indiuidua statu suo perseuerare dicitur quia ea quae diuidi ne-
 queunt, mutari non possunt, et⟨si⟩ non per naturam, tamen per gratiam. STATV
 SVO, id est conditione existendi sibi. Naturaliter conditiones existendi sunt
 410 quatuor. Sunt enim quaedam quibus nec affuit ortus nec aderit obitus, haec
 aeterna dicuntur. Alia quae licet habuerint principium existendi numquam ter-
 minabuntur, his nomen est perpetuum. Sunt alia quae cum tempore inceperunt
 et cum tempore desinent, haec sempiterna nuncupantur. Sunt autem alia quae
 in tempore inceperunt et in tempore finientur, haec uocantur temporalia. Sunt
 415 ergo quaedam horum quae in sua existendi conditione permanent ut aeterna,
 et quaedam, ⟨ut⟩ perpetua, quae nullatenus permutantur, alia uero quae per-
 mutantur, ut sempiterna et temporalia.

ET ITEM ALIA QVAE INSEPARABILIS. Deus excogitauit animam ex indiuidua
 substantia et ITEM ALIA ETC., id est diuidua, quod est dicere: deus sua bonitate
 420 quaedam diuisibilia condidit. Substantia diuidua inseparabilis comes dicitur
 corporum, quia corpora omnia et sola corpora solubilia sunt, quamuis quae-

399–400 Incepit . . . animare *lin. dist. P* 401 animam *scripsi* : anima *P*
 410¹ nec *add. sup. lin. P^c* 412 perpetuum *post corr.* : perpetuus *ante corr. P*
 416 et *scripsi* : quia *P*

aurea catena Homeri. Diuina enim essentia ita est quod a nullo, diuina uero sapientia est
 ab illo, anima mundi ex utroque, caelestia corpora ex illis tribus, terrestria ex quatuor.” Cf.
 Macrobius, *In Som. Scip.* 1.14.15 (ed. Willis, 58.11–13).

398–99 Cf. Bernardus Carnotensis, *Glos. sup. Plat.* 5.94–97: “Vel *tercium genus* dici
 quantum ad praedictam diuisionem, in qua duo membra posuit: unum scilicet quod caret
 generatione, alterum quod gignitur. Nunc ponit animam *tercium genus*, quod nec omnino
 caret generatione, nec gignitur ut corpus, sed inter utrumque consideratur.”

401–2 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 75.27–28: “Vel *tercium* propter eius
 potentias, quas exercet in homine: rationalitatem, irascibilitatem, concupiscibilitatem.” Et
 74.12–13: “*Tercium*, id est trinum, non in essentia sed in potentia: habet enim
 uegetationem, sensualitatem, rationem.”

dam sint quae numquam dissoluentur, ut praedictum est. Et eadem substantia diuidua PVTATVR, id est uere aestimatur, SCINDERE SE PER EADEM CORPORA, id est esse communis eisdem corporibus. Vnde—quod enim corpus est—diuidua substantia est.

425 TERTIVM SVBSTANTIAE GENVS. Creator sua bonitate condidit quaedam quae diuidi nequeunt et alia quae diuidi possunt, et animam mundi, id est suam benignitatem, utrisque contulit communiter. Et hoc est: LOCAVIT, id est posuit, GENVS SVBSTANTIAE MIXTVM, id est animam, quae genus substantiae
430 dicitur quia substantiam omnem generat. Mixtum autem dicitur hoc genus substantiae quia excogitatum ex diuidua et indiuidua substantia. MEDIVM INTER ⟨VTRAMQVE⟩ SVBSTANTIAM, id est communiter habens se ad mutabilia et immutabilia. Quare autem tertium dicatur, scilicet hoc genus, superius expositum est.

435 EODEMQVE MODO. Creator quaedam condidit quae sectionem refugiunt, alia quae recipiunt, et eodem modo fecit quaedam quae mutantur et quaedam quae non mutantur. Hoc est quod dicit. Et quomodo DEVS EXCOGITAVIT ANIMAM MVNDI EX DIVIDVA ET INDIVIDVA SVBSTANTIA, eodem modo eandem animam excogitavit EX NATVRA GEMINA ET, |19r| id est, BIFORMI. Et qualiter
440 biformi, ipse adiungit. QVIPPE, ETC. PARS uero DIVERSVM ⟨VOCETVR⟩, id est quaedam alia condidit deus, quae diuersa appellari queunt. Diuersitas mutabilitatem designat, quemadmodum identitas immutabilitatem. TERTIVM NATVRAE GENVS COMMENTVS. Quaedam creauit deus immutabilia, alia uero mutabilia. Et COMMENTVS EST, utrisque (et immutabilibus et mutabilibus scilicet) communiter exposuit, GENVS NATVRAE, id est animam, quae genus naturae dicitur quia naturam uniuscuiusque generat. Tertium uero dicitur propter supradictam naturam. QVOD MEDIVM LOCAVIT. Quod genus naturae animam uocet, animae peryfrasim, id est circumlocutionem, faciendo innuit.

450 TRIAQVE HAEC OMNIA, ETC. Deus per benignitatem suam quaedam mutabilia fecit et alia immutabilia. Et tria haec omnia, id est benignitatem suam et mutabilia et immutabilia, PERMISCVIT IN VNAM SPECIEM, id est in mundum,

424 corporibus *P*^c : temporibus *P* 425 est *add. sup. lin. P*^c 428 id est *scripsi* : etiam *P* 430 quia *scripsi* : quae *P* 431 excogitatum *P*^c : *illeg. P*

422 Vide supra, 359–61.

433–34 Vide supra, 383–402.

448 peryfrasim: Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 43.14: “perifrasim id est circumlocutio.” De *periphrafi* uide Quint. *Inst.* 8.6.61. Isidorus, *Etym.* 1.37.15. Beda, *De schematibus et tropis* 2.9 (ed. C.W. Jones, 157–58).

qui dicitur species quia est imago alterius. Deum autem permiscuisse in mundum bonitatem, immutabilia, <et> mutabilia est deum in mundo per bonitatem suam quaedam immutabilia condidisse et quaedam mutabilia. Vel aliter, PERMISCVIT IN VNAM SPECIEM tria haec, id est in sua sapientia, quae est exemplar
 455 unicum quia singulare, disposuit quod per bonitatem suam mutabilia quandoque crearet et quaedam immutabilia. DIVERSA ILLA NATVRA REPVGNANTE, id est mutabilitate repugnante menti diuinae, in qua omnia genera congregantur et coadunantur, id est in qua omnes creaturae continentur, quippe omnia in
 460 ipsa uita sunt. Mutabilitas menti diuinae repugnat quia mens diuina non solum immutabilitatis, uerum etiam ipsa immutabilitas <est>. Vel aliter, DIVERSA NATVRA REPVGNANTE CONCRETIONI GENERVM, id est ad hoc repugnante, ut in genere conueniant mutabilia cum rebus <im>mutabilibus.

Secundum aliam lectionem tunc haec littera sic legitur. ITAQVE TERTIVM GENVS ANIMAE, ETC., id est deus excogitauit animam, quae tertia est a potentia et a noy, id est a mente, EX INDIVIDVA SVBSTANTIA, id est ex forma, ET SEMPER IN SVO STATV PERSEVERANTE, id est immutabili. ET ITEM ALIA, ETC. ALIA, id est materia, QVAE <EST COMES CORPORVM INSEPARABILIS>, id est comitans semper corpora. Ipsa enim suum esse corporibus debet, quae non
 470 nisi circa ea nec sine eis esse potest. PER EADEM CORPORA SE SCINDERE PVTATVR, id est quae falso aestimatur diuidi per corpora. Ipsa nimirum informis est nec ullam propriam formam habet, et tamen omnium formas recipit. Et ideo uidetur per partes corpora constituere, sed falso dicitur. SVBSTANTIAE GENVS MIXTVM LOCAVIT, ETC., id est mundum qui mixtus est, immo compositus ex diuersis partibus. MEDIVM INTER VTRAMQVE SVBSTANTIAM, id est proportionaliter iunctum ex materia et forma. EODEMQVE MODO EX GEMINA BIFORMIQVE NATVRA, id est ex numeris, quorum natura est duplex, aut enim sunt pares aut impares numeri. Vnde subditur, CVIUS PARS <IDEM> VOCETVR, id est quorum quidam sunt impares, qui eiusdem naturae dicuntur eo quod in
 480 gemina aequa diuidi non possunt. PARS VOCETVR DIVERSVM, id est alii uero

454–55 permiscuit *scripsi* : promiscuit *P* 459 qua *scripsi* : quo *P* post omnia
 rasit ipso *P* 461 uel aliter *lin. dist. P* 464 tunc *scripsi* : tc *P* 468 quae . . .
 inseparabilis *scripsi cum Calcidio* : miscet pa. co. m. *P* 471 putatur *scripsi cum*
Calcidio : spu. *P* 475 utrumque substantiae *P* 477 duplex *scripsi* : duplex *P*
 478 pares *post corr.* : partes *ante corr. P* numeri *P^c* : numerus *P* 479 quidam
scripsi : quaedam *P*

464 Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 76.1: “Vel aliter hoc totum exponemus, scilicet animam esse factam ex diuidua et indiuidua substantia.”

pares, qui diuersae naturae appellantur quia facile diuidi possunt, sicut mutabilia non sunt expertia sectionis. TERTIVM NATVRAE GENVS COMMENTVS. Dicitur deus animam excogitasse ex paritate et imparitate. Et etiam COMMENTVS EST (GENVS) NATVRAE, id est mundum, TERTIVM, scilicet a paritate
 485 et imparitate, nec enim omnino immutabilis est nec omnino mutabilis. Partim namque subditur mutabilitati, partim immutabilitate ornatur. Quod autem GENVS NATVRAE mundum sensibilem intelligere uelit, manifestat cum addit, QVOD MEDIVM INTER VTRAMQVE SVBSTANTIAM, ETC.

TRIAQVE HAEC OMNIA, id est indiuiduam et diuiduam substantiam et
 490 geminam naturam, PERMISCET IN VNAM SPECIEM, id est uni animae attribuit, ut expositum est. DIVERSA ILLA NATVRA, id est paribus numeris repugnanti-
 bus. CONCRETIONI ET ADVNATIONI GENERVM, (id est) aggregationi parium et imparium. Numquam enim ex paribus et imparibus aggregatis procreantur
 pares, sed semper surgunt impares.

495 Quicumque (secundum) eas duas lectiones contextus seriem legere nouerit, facile perspicaciter secundum alias eandem procul dubio exponere poterit, quod diligentis lectoris sollertiam non latebit. Nos autem eas non grauaremur
 apponere, nisi auditoribus fastidium putaremus parere.

QVIBVS CVM SVBSTANTIA MIXTIS. Hucusque Plato ostendit deum excogi-
 500 tasse animam ex diuidua substantia et indiuidua et gemina natura. In hoc loco dicit creatorem illam indiuiduam (et diuiduam) substantiam et geminam naturam miscuisse, et illam mixturam in unum redegisse. Quod qualiter intel-
 ligendum sit, subtiliter discutiendum est. Deum ergo illa tria miscuisse et in unum redegisse est conditorem apud se ordinasse quod quaedam diuisibilia et
 505 alia indiuisibilia et item quaedam mutabilia et quaedam immutabilia quandoque crearet; apud se, inquam, ordinasse, et opere adimpleuisse sua ineffabili bonitate.

Integumenti archano, prout diuina munificentia nobis largita est, litteram explicemus, quae sic continuanda est. Deus excogitauit animam ex eodem et
 510 diuerso. QVIBVS, id est eadem natura et natura diuersa, CVM SVBSTANTIA MIXTIS, quod est dicere, postquam conditor in sua sapientia, qua cuncta miscentur, id est ordinantur, ordinauit se creaturum quandoque quaedam solubilia et alia insolubilia et iterum quaedam uariabilia et alia inuariabilia et

481 facile *scripsi* : difficile *P* 482 expertia *post corr.* : expertita *ante corr.* *P*
 488 utramque *scripsi* : utrumque *P* substantiam *scripsi* : sci. *P* 490 speciem
scripsi : su. *P* 491 paribus *scripsi* : partibus *P* 492 concrecioni *scripsi cum Cal-*
cidio : cog *P* generum *scripsi cum Calcidio* : gi. *P* 500 diuidua *P^c* : diuina *P*
 512 miscentur *P^c* : miscetur *P* ordinantur *P^c* : ordinetur *P*

515 eis prout ordinauerat opere adimpletis propter magnitudinem suae bonitatis et
hoc IN VNVM REDACTIS, id est in unam animam, ut positum est, RVRSVS,
TOTVM HOC DIVISIT IN PARTES COMPETENTER, id est illam animam diuisit per
potentias, quas in singulis creaturis exercet diuina bonitas. Deum autem diui-
sisse animam per potentias est ex diuina bonitate quasdam creaturas quibus-
dam potentiis uti, et alias aliis, prout spiritus sanctus scilicet unicuique suam
520 gratiam distribuit. Spiritus enim ubi uult spirat.

Notandum est quod anima TOTVM dicitur non quod exponatur ex partium
pluralitate, sed quod ornet creaturas proprietatum diuersitate, quae proprieta-
tes eius dicuntur partes. Totum namque, secundum Boetium, quadrifariam
diuiditur, in totum scilicet discretum et indiscretum, scilicet uniuersale et in-
525 uniuersale.

QVO SINGVLAE PARTES. Dixerat mundi animam, id est sanctum spiritum,
aliquas potentias exercere in quibusdam creaturis, et alias aliis. Vnde uideri
posset alicui quod anima non esset tota ubicumque aliquam potentiam ex-
erceret. Quam falsam opinionem remouens ait, QVO SINGVLAE PARTES, id est
530 ut unaquaeque proprietas, CONSTARET EX SVBSTANTIA, ETC., quasi ita diuer-
sas potentias in diuersis creaturis exercet conditoris bonitas incomprehen-
sibilis, quod ubicumque est aliqua de illis proprietatibus, ibidem est anima tota,
quae causa est inuariabilium. Mundi animam exercere aliquas potentias in
aliqua creatura est ipsam ex diuina bonitate hoc habere quod illis utitur.
535 COMPETENTER autem dicit eo quod potentiis diuersis utuntur creaturae pro
naturali suae conditione creationis, quod facile perspicitur, si quis an-
gelicas creaturas intuens ad hominem seu ad bruta animalia mentis aciem
deflectat. Inter homines etiam alii eisdem potentiis expeditius utuntur quam
alii, quod procedit ex grauedine carnis. Vnde ait Virgilius, cum de humana
540 anima loqueretur,

Igneus est ollis uigor et caelestis origo
seminibus, quantum non noxia corpora tardant.

517 quas *scripsi* : quae *P* 522 ornet *P^c* : *illeg. P* 530 constaret *bis repetitur*
(constaret .c.) *P* 531 in *scripsi* : uel *P* 534 aliqua creatura *scripsi* : aliquam
creaturam *P* 535 competenter *scripsi* : consequenter *P* 536 naturali *bis repetitur*,
postea expunctum P

520 Io 3:8.

523–25 Boethius, *De diuisione*, ed. J. Magee (Leiden, 1998), 38.17–27; PL 64:887D–888A.

541–42 Verg. *Aen.* 6.730–31. Macrobius, *In Som. Scip.* 1.16.14 (ed. Willis, 58.1–2).
Abaelardus, *TChr* 1.1460. Bernardus Carnotensis, *Glos. sup. Plat.* 5.7–8. Guillelmus de

DIVISIONEM INSTAVRANS HACTENVVS, id est hoc modo uel usque ad sum-
 mam hanc dixerat deum animam diuidisse per partes. Hic autem ostendit
 545 qualiter eam diuisit. Et est in hoc loco tertium integumentum, quod ut eu-
 identissime aperiatur, haec a nobis discutienda sunt: qualiter per numeros
 anima diuisa dicatur, qualiter per septem et per hos septem, qualiter unitatem
 in principio posuit, qualiter pares et impares ab utroque latere diffluentes, qua-
 liter a pari et impari lineares numeros apposuit et superficiales (et solidos),
 550 qualiter partitionem suam in solidos terminauit. Vnumquodque horum septem,
 eo ordine quo annumerata sunt, expedire temptemus.

Plato igitur uolens ostendere quod mundi anima, id est conditoris bonitas
 inenarrabilis, cuncta proportionaliter mouerit, dixit per numeros eam diuisam
 esse. In numeris enim solis aut in rebus eis subiectis proportio reperitur. Se-
 555 cundum numeros anima diuisa dicitur ut asseratur animae dignitas et poten-
 tiarum quas in rebus exercet. Numeri enim principio, id est unitate, nichil
 dignius est nec perfectius. Creator namque est ipsa unitas principalis. Denique
 nec numero illo aliqua creatura est excellentior. Numerus enim fuit exemplar
 in mente diuina. Vnde dictum est ad deum, “Omnia fecisti in numero et
 560 pondere et mensura.” Iure igitur Plato perfectionem et excellentiam uolens
 denotare uel asserere |19v| ait creatorem eam per numeros diuisisse.

Partitionem uero istam usque ad septenarium numerum curauit Plato ex-
 tendere ut per hoc innueret mundi animam spiritibus et corporibus essendi

543 instaurans scripsi cum Calcidio : in statv P 545 integumentum P^c : illeg. P
 547 hos scripsi : has P 549 et solidos ego suppl. 550 post in solidos add. et
 solidos P 556 numeri scripsi : numerum P

Conchis, *Glos. sup. Plat.* 76.8. *Phil.* 1.15 et 4.35 (46D et 99B; ed. Maurach, 1.4.13 [cum
 nota] et 4.29.53). Ioannes Saresberiensis, *Metalogicon*, 2.11.14–16. Pseudo-Beda, *De
 mundi caelestis terrestisque constitutione liber* 2.54 (ed. Burnett [London 1985]).

550 Vnumquodque horum septem: id est, septem quaestiones, non septem numeri (et
 nota quod “qualiter per septem et per hos septem” continet duas quaestiones).

558–59 Boethius, *Inst. ar.* 1.1 (ed. Oosthout et Schilling, 12.75–79): “Haec [sc. arith-
 metica] enim cunctis prior est, non modo quod hanc ille huius mundanae molis conditor
 deus primam suae habuit ratiocinationis exemplar et ad hanc cuncta constituit, quaecum-
 que fabricante ratione per numeros adsignati ordinis inuenere concordiam. . . .”

559–60 Sap. 11:21

562–65 Cf. Hugo de Sancto Victore, *De scripturis et scriptoribus sacris praenotatiuncu-
 lae* 15, *De numeris mysticis sacrae Scripturae* (PL 125:22D): “Secundum multiplicatio-
 nem numeri significant, ut duodenarius uniuersitatis signum est, quia ex ternario et
 quaternario inuicem multiplicatis perficitur; quoniam quaternarius corporalium, ternarius
 spiritualium forma est.”

565 causam praebuisse. Ad spiritus enim ternarius, ad corpora uero refertur quar-
ternarius, qui partes per aggregationem sunt septenarii. Sed septem sunt nu-
meri a Platone in sectione appositi ut demonstraretur anima inuiolata esse et a
nullo generata. Septenarius enim infra primum limitem, id est decadem, nec
gignit quemquam numerum nec gignitur a quoquam. Vnde a mathematicis, ut
testatur Macrobius, uirgo appellatus est.

570 Aut propter aliud dici potest quod anima septies diuisa est, propter hoc sci-
licet ut ea ostenderetur perfecte omnia uiuificare. Nam cum sint septem par-
tes, sex esse ibi interualla necesse est, sed senarius perfectus est numerus. Non
enim partes illius aggregatae aut ipsum excedunt aut infra subsistunt. Omnis
575 nimirum ille numerus perfectus esse dicitur cuius partes ei aequantur, super-
fluous uero cuius partes exsuperant, ut duodecim; imminutus autem cuius
partes infra reperiuntur, ut octonarius. Qui haec plenius scire desiderat Aris-
meticam legat studiosissime ueterum lectioni utilissimam. Verumtamen quo-
modo senarii partes ei aequantur incipiamus, illo praemisso quod partes in hoc
580 loco per multiplicationem, non per aggregationem accipiendae sunt—porro
numeri multiplicatio est unius numeri per alterum dimensio, aggregatio uero
diuersorum numerorum coniunctio. Sunt itaque senarii hae partes: ternarius
qui est media pars, binarius qui est tertia pars, unitas quae est sexta pars. Sed
tria et duo et unum sex reddit, nec exuberantes nec infra subsistentes. Septem
585 ergo sunt partes ut per sex earum intercapedines perfectio inesse animae de-
signaretur.

Expedito cur anima a Platone per numeros diuisa dicatur et cur per septem,
qualiter per hos septem aperiamus, prius oculis subiecta descriptione—ut in

575 cuius² *add. sup. lin. P^c* 576–77 arimeticam *P^c* : arimeticam *P* 579 mul-
tiplicationem *scripsi* : multitudinem *P* accipiendae *P^c* : accepiendae *P* 581 hae
scripsi : heae *P* 586 septem *scripsi* : vi *P* 587 septem *scripsi* : vi *P*

567–68 Cf. Calcidius, *In Tim.* 36 (ed. Waszink, 85).

568–69 Macrobius, *In Som. Scip.* 1.6.11 (ed. Willis, 20.15–22). Cf. Calcidius, *In Tim.* 36 (ed. Waszink, 85.14–18). Martianus, *De nuptiis* 7.738. Bernardus Carnotensis, *Glos. sup. Plat.* 5.136–39.

572 Calcidius, *In Tim.* 38 (ed. Waszink, 87.15ff.). Macrobius, *In Som. Scip.* 1.6.12 (ed. Willis, 20.22–30). Martianus, *De nuptiis* 7.736. Boethius, *Inst. ar.* 1.19 (ed. Oosthout et Schilling, 50.43–51).

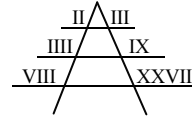
572–76 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Macr.* 1.6.12: “Superfluous dicitur numerus, cuius partes aggregatae reddunt maiorem summam ipso toto, sicut XII . . . Diminutus est ille, cuius partes aggregatae minorem summam reddunt ipso toto, ut VIII.”

581–83 Macrobius, *In Som. Scip.* 1.6.12 (ed. Willis, 20.25–28). Calcidius, *In Tim.* 38 (ed. Waszink, 87.17–19).

Platonibus solet ad euidentiā fieri—ut per eam quaedam quae iam dicta sunt
 et pluraque quae dicturi sumus tam oculis subiecta fidelibus quam per aurem
 590 demissa intelligantur.

Per hos itaque numeros animae separatio facta est ut quod anima mundi
 secundum musicas consonantias proportionaliter cuncta moueat ostenderetur.
 Namque inter hos numeros sunt illae proportiones quae
 595 musicas consonantias resonant. Musicae autem conso-
 nantiae sunt quinque: diatessaron, diapente, diapason,
 (diapason) cai diapente, disdiapason. Tonus namque
 non est consonantia sed consonantiarum principium,
 cuius tamen effecta proportio inter hos numeros inueniri potest. Quomodo igitur
 600 in his numeris proportiones, quae musicas consonantias generant, inueniri
 queant, uideamus. Inter III itaque et IIII est epitrita proportio, quae diatessaron
 facit. Sed ternarius ad duo hemiola, id est ad sexquialteram proportionem,
 iungitur; haec diapente consonantiam resonat. Dupla uero proportio se habet
 ad binarium quaternarius uel ad eundem octonarius; haec autem proportio
 diapason generat. Nouenarius autem ternario et idem unitati tripla proportio
 605 copulatur, quae proportio parit diapason cai diapente. Denique inter octo-
 narium et binarium uel quaternarium et unitatem est quadrupla proportio quae
 disdiapason efficit. Sed octonarius nouenario epogdoa proportio copulatur,
 ex qua tonus nascitur, qui tamen est principium consonantiarum non con-
 sonantia.

610 Sed quoniam non omnes qui hoc opusculum legerint aut arimeticam no-
 uerint aut cordetenus supradictarum proportionum dissertationes retinuerint,
 eas commode expediamus. Est igitur epitrita proportio, id est sexquitertia,
 quotiens numerus ad numerum comparatus continet eum totum et eius tertiam
 partem, ut quaternarius ad ternarium. Hemiolia uero cum numerus alium eum

590 demissa intelligantur *tr.* *P* 596 diapason cai diapente *scripsi* : *c* diapente
P : cai diapente *P^f* disdiapason *P^f* : diapason *P* 604 autem *scripsi* : aut *P*
 ternario *scripsi* : ternarius *P* 607 dis- *add. sup. lin.* *P* 614 hemiola *P^f* : hemolia
P alium *scripsi* : aliquis *P*

594–96 Macrobius, *In Som. Scip.* 2.1.24 (ed. Willis, 99.4–6).

598–609 Boethius, *Inst. mus.* 1.7 et 16 (ed. Friedlein, 194 et 201–3). *Inst. ar.* 1.1 (ed. Oosthout et Schilling, 13.100–113). Macrobius, *In Som. Scip.* 1.6.43–44 et 2.1.14–20 (ed. Willis, 26.6–13 et 97.23–99.20). *In Tim.* 35 et 46 (ed. Waszink, 85 et 95–96).

612–19 Macrobius, *In Som. Scip.* 2.1.15–20 (ed. Willis, 97.27–98.20). Cf. Boethius, *Inst. ar.* 1.24–27 (ed. Oosthout et Schilling, 60–67). *Inst. mus.* 1.4 (ed. Friedlein, 191–92).

615 totum et eius mediam partem possidet. Dupla autem cum numerus alium bis
infra se continet. Sed tripla cum unus in alio ter continetur, ut III IX. Quadru-
pla uero cum numerus metitur alium quater, ut IIII ⟨XVI⟩. Epogdoa, id est
sexquioctaua, quotiens unus numerus continet alium et eius octauam partem,
ut IX : VIII.

620 Reserato qualiter per numeros, qualiter per septem, qualiter per hos septem
anima diuisa dicatur, qualiter primitus sumpta sit unitas enodemus. Est ergo et
primo sumpta et in summo posita unitas, ut manifeste innueretur unum esse
primum et summum principium omnium, a quo cuncta procedunt, tam cor-
pora quam spiritus, tam mutabilia quam immutabilia, quae designant pares et
625 impares ab utroque diffluentes. Pares ad corpora et mutabilia, impares autem
ad spiritus et immutabilia referuntur.

Aliter dicunt quidam unitatem esse sumptam in principio et postea pares et
impares ut ostenderetur anima easdem potentias exercere in pueritia et omnem
callem uitae usque ad annos discretionis simplici uia carpere. Tum uero
630 quosdam bonae operationi insistere et desiderio aeternorum exaestuarere, quod
per impares manifeste designatur, alios autem mentis intentionem ad praua
deflectere et temporalium et labentium cupiditate insatiabili feruere, quod per
pares numeros intelligitur. Quae omnia uolens significare Pythagoras dixit in
modum huius graecae litterae Y uitam humanam esse dispositam. Illa enim
635 sic scribenda est ut ab uno illius pede duo rami prodeant. Alter quorum ad
sinistrum uergens, ubi quasi a trunco exit, deorsumque tendens significat
caduca appetentes et cum eis a quibus nec retineri uel quae retinere poterunt
labentes. Alter uero ad dexteram surgens in principio strictus et in fine latus
designat caelestis patriae proceres contemplationi caelestium collo inreflexo
640 uacantes, ad uirtutum ardua indefesse contendentes, ut de uirtute in uirtutum
gradientes deum deorum in Sion uidere mereantur. Ad dexterum consurgere
ramum nec in sinistrum deflectere ostenditur Cornutus a Persio, cum ad eum
dicens loquitur,

645 Et tibi quae Samios deduxit littera ramos
Surgentem dextro monstrauit limite callem.

617 XVI *ego suppl.* 619 IX *post corr.* : X *ante corr.* P 620 hos P^c : uos P
624 quae *scripsi* : quam P 628 omnem P^c : omnes (?) P 633 Pythagoras
scripsi : pythagoras P 642 deflectere P^c : eflectere (?) P ad bis *repetitur, postea*
expunctum P 645 limite *scripsi* : litera P

640–41 Ps 83:8.

644–45 Pers. *Sat.* 3.56–57. Cf. Isidorus, *Etym.* 1.3.6: “. . . litteram Pythagoras Samius

Qui hanc secundam sententiam asserere conatur in errorem mihi relabi uideatur. Non enim hic de humana anima Plato tractat sed de mundana, quam alicuius sorde uitii maculari nefas est dicere.

650 Quoniam dictum est qualiter animae sectio per numeros facta sit, qualiter per septem, qualiter per hos septem, qualiter unitas prima sumpta sit, qualiter post eam pares et impares ab eadem defluentes, qualiter lineares, superficiales, et solidi a pari et impari in sectione illa sint positi explicemus. Quod ut colliquescat, primo paucis absoluamus qui sint lineares numeri, qui superficiales, qui solidi.

655 Omnis namque numerus per se consideratus linearis esse dicitur. Multiplicatus aut per se aut per alium qui ex eo procreatur superficialis nuncupatur, sed aut per se aut per alium aut partim per se partim per alium ter ducto numero soliditas numeri procreatur. Est ergo a pari binarius linearis numerus. Quarternarius uero superficialis nuncupatur, ex binario enim per se multiplicato surgit. Sed octonarius tres soliditatis dimensiones recipit. Quippe qui 660 conficitur ex binario ter ducto, quia bis bini bis sunt octo. Similiter ab impari ternarius linearis est numerus. Nouenarius est superficialis, ternarius enim bis ductus nouenarium producit—ter trium enim nouem sunt. Idem porro ternarius ter multiplicatus in XXVII numeri quantitatem accrescit—nam ter 665 terni ter XXVII sunt. Lineares uero numeri tam a pari quam impari appositi sunt ad ostendendum quod anima mundi, id est summa opificis dei bonitas, in longum moueat tam caduca corpora quam non caduca; superficiales uero ut in latum; solidi quidem ut incomprehensibilis benignitas omnia corpora, scilicet ut sunt ea quae sunt infra lunam, et durabiliora, ut ea quae sunt in aplane, in 670 spissum mouere crederetur.

Sciendum (est) numeros appellatos esse lineares uel superficiales uel solidos similitudine. Linea enim est longitudo sine latitudine, superficies uero latitudo sine spissitudine, soliditas autem crassitudo tres dimensiones obtinens: longitudinem, latitudinem, spissitudinem. Haec delibamus ne penitus 675 ignorata huic caliginosae parti Platonis intelligentiae luculentum splendorem

647 de mundana *scripsi* : md'ndana P 651 defluentes *post corr.* : diffluentes *ante corr.* P 652 et *scripsi* : qui P 655 linearis P^e : lineares P 661 impari *scripsi* : impare P 671 est *ego suppl.* 675 *ante intelligentiae add.* ill, *postea expunctum*

ad exemplum uitae humanae primus formauit; cuius uirgula subterior primam aetatem significat, incertam quippe et quae adhuc se nec uitii nec uirtutibus dedit. Biuium autem, quod superest, ab adolescentia incipit: cuius dextra pars ardua est, sed ad beatam uitam tendens: sinistra faciliior, sed ad labem interitumque deducens. De qua sic Persius ait. . . .”

subripiant. Sed qui ea perfecte nosse desiderat, arismetica non contemnat. In solidos autem haec partitio animae finita est ad demonstrandum quod [in] anima cuncta moueat solide, firme, indissolubiliter, uel ut ostenderetur nulla esse dimensio ultra soliditatem. Expeditis illis quae proposuimus, prout in
680 anima nobis eloqui tribuit, ad litterae seriem explanandam accedamus.

VNAM SVMPSIT, ETC. Substantias et naturas insimul mixtas diuisit deus per numeros. EX VNIVERSO, id est ex tota commixtione, quam superius esse factam ex tribus substantiis dixit et tribus naturis, SVMPSIT VNAM PORTIONEM, id est unitatem. Notandum est quod portio immutabilium est proprie, sed pars mutabilium. POST QVAM, id est unitatem, DVPLICEM EIVS QVAM SVMPSERAT, id est binari(um), et subintelligendum “sumpsit.” TERTIAM VERO, id est ternarium, SEXCVPLAM, id est sexquiertiam, SECVNDAE, id est binarii, sed ternarius triplus est unitati, unde subditur, TRIPLAM VERO PRIMITVS SVMPTAE. AT VERO QVARTAM, id est quaternarium, SVMPSIT DVPLICEM SECVNDAE, 35c
690 |20r| id est binarii. QVINTAM VERO, id est nouenarium, TRIPLAM TERTIAE, id est ternarii. SEXTA ASSVMPTIO, id est numerus sexto loco assumptus, FVIT PROPENSIO, id est maior, SEPTEM PARTIBVS, per aggregationem scilicet acceptis, QVAM PRIMA, “assumptio” subintelligite, id est quam unitas. Sed quis numerus maior est VII unitatibus [sub] unitate nisi octonarius? Octonarius igitur VI loco assumptus est. SEPTIMA, subintelligite “assumptio,” XXVI[I]
695 PARTIBVS, maior fuit subintelligite QVAM PRIMA, id est unitas.

QVIBVS ITA DIVISIS, ETC. Hucusque ostendit Plato qualiter deus commixtionem ex substantiis et naturis factam per numeros et per quos diuisit. Nunc dicit quod deus impleuit medietatibus binis interualla duplorum et triplorum per quos anima diuisa est. Quod integumentum, patefacta memoriae arca, detegendum est hoc modo. In omni dupla proportione continentur sexqualtera et sexquiertia proportio. In omni tripla, et dupla et sexqualtera. Duplam autem proportionem continere sexqualteram et sexquiertiam est inter illos numeros, qui dupla proportione coniunguntur, esse [ad] aliquem numerum qui ad unum dupla proportione copulatorum sit sexqualter, ad alium uero
700
705

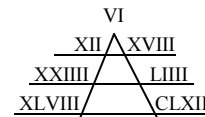
677 in *ego del.* 681 naturas *scripsi* : figuras *P* 691 assumptio *scripsi* : asum-
ptio *P hic et passim* 693 prima *scripsi* : spina *P*

684–85 Bernardus Carnotensis, *Glos. sup. Plat.* 5.125–26: “*Portionem*. Proprie dicitur de rebus incorporeis, in quibus non est uere pars, sed instar partis. Pars proprie est in rebus corporeis.” Cf. Calcidius, *In Tim.* 32 (ed. Waszink, 82.18–20): “Portionis quoque elocutio notanda est; non enim partem, quippe simplicis et incorporeae rei, sed portionem, id est partis instar, dixit esse sublatum quod est geometricae illius notae simile.”

sexquiertius, ut uerbi gratia inter III et II est ternarius, qui quidem binario est sexqualter, quaternario uero sexquiertius. Similiter de tripla proportione intelligite. Vt ergo determinaret Plato hanc uim duplae et triplae proportioni esse insitam creatoris munere, ait deum impleuisse interualla duplorum et triplorum binis medietatibus. His aliquatenus delibatis litteram exponamus.

710 QVIBVS ITA DIVISIS, “deus” subintelligite, CONSEQUENTER COMPLEBAT INTERVALLA, ETC. CONSEQUENTER, id est competenter, duplorum scilicet interualla implens sexqualtera et sexquiertia proportione, triplorum uero interualla
715 dupla et sexqualtera, quod qualiter sit intelligendum expositum est. DVPLICIS ET TRIPPLICIS, id est dupli et tripli numeri, EX VNIVERSITATE PARTES SECANS ETIAMNVNC, id est diuidens uniuersitatem duplorum et triplorum, id est uniuersos duplos et triplos per partes, id est proportiones. Diuidi enim duplos uel triplos per proportiones est ipsos, ut praefatum est, continere proportiones. ETIAMNVNC, id est adhuc. Haec ideo dicit quia dixerat animam esse diuisam
720 per numeros. ET EX HIS INTERVALLORVM SPATIA COMPLENS. Dixerat deum impleuisse interualla duplicis et triplicis quantitatis. Hic determinat unde fuerunt repleta illa interualla, dicens illa esse fulcita, id est repleta, binis medietatibus. Et hoc est: QVO, id est ut, SINGVLA INTERVALLA BINIS MEDIETATIBVS FVLCIRENTVR.

725 MEDIETATVM PORRO. Maximam ostendit animae armoniam, ut eam concorditer ostendat omnia uiuificare, quia ubicumque tres medietates assignari possunt, ibi maxima concordia esse dicitur. Sed quia illarum medietatum proprietates, <quae> hic ostenditur, non in supradictis numeris inueniri potest, numeros in superiore descriptione positos mutemus. Et talis fiat dispositio. In
730 superiore eius parte ponantur VI, a dextro uero illius figurae latere dupli, de sinistro quidem defluant tripli. Et sit hoc modo, ut igitur manifeste ostendatur qualiter in his numeris inueniri queat quod hic a summo philosophorum dicitur.

735 Pauca nobis de medietatibus et huic lectioni ualde necessaria praemittenda sunt. Dicemus igitur quid sit medietas, quot medietates, qualiter quod hic dicitur in his numeris inueniri possit. Est igitur medietas siue proportionalitas

711 subintelligite *scripsi*: .b. P 712 id est *add. sup. lin. P^c* 718 per *add. sup. lin. P^c*

727–34 Calcidius, *In Tim.* 40 (ed. Waszink, 89.19–21): “Describenda est itaque figura similis eius, quae paulo superius exscripta est, solis ab ea numeris distans ita ut maiores numeri contineantur quorum interualla binum medietatum capiant interiectionem.”

740 duarum uel trium uel quotlibet proportionum in unum assumptio atque ad-
 unatio. Proportio uero duorum terminorum quaedam ad se inuicem habitudo
 et quasi quodammodo continentia <est>, quorum compositio efficit quod pro-
 portionale est. Tres autem sunt medietates siue proportionalitates quae in ma-
 iore notitia apud antiquos fuere et quae usque ad Pythagorae uel Platonis uel
 Aristotilis scientiam peruenere. Harum trium medietatum una uocatur aris-
 metica, altera geometrica, altera armonica. Arismetica autem medietas est
 745 quotiens propositis tribus terminis eadem inuenitur inter omnes differentia,
 aequalitate proportionum non custodita, ut sunt I II III IIII. Eadem enim est
 discrepantia binarii et unitatis quae est binarii et ternarii, namque unitate
 differunt. Differentia uero duorum numerorum est ille numerus in quo maior
 minorem superat. Est ergo unitas distantia unitatis et binarii, et ternarii et
 750 binarii. Sed in his numeris diuersitas proportionum reperitur, quippe inter
 unitatem et binarium est dupla proportio, sed inter binarium et ternarium
 sexqualtera. Geometrica uero medietas est quotiens inter terminos III uel IIII
 uel quotlibet plures eadem proportio custoditur aequalitate differentiarum
 neglecta, ut sunt I II IIII VIII. Ea namque proportione qua iungitur I ad II,
 755 eadem copulatur II ad IIII et IIII ad VIII. Sed alia distantia I ad II, alia II ad IIII.
 Armonica uero medietas est quotiens tribus terminis datis, quemadmodum ha-
 bet se maximus ad minimum, ita differentia maximi et medii ad differentiam
 medii et minimi, ut sunt II III VI. Quae enim proportio est inter VI et II, eadem
 est inter III et I, tripla namque proportione colligantur VI et II et III et I. Sed
 760 horum trium numerorum, scilicet II et III et VI, senarius est maximus terminus,
 binarius uero minimus. Differentia autem maximi et medii, id est senarii et
 ternarii, est ternarius, qui est triplus ad discrepantiam medii et minimi, id est
 ternarii et binarii. Similiter inter III et IIII et VI studiosus lector armonicam
 medietatem facile reperiet.
 765 Sciendum est etiam quod arismetica medietas quaedam est coniuncta, alia
 uero disiuncta. Coniuncta uero est cum aliquis numerus a duobus circum se
 positus eadem differentia discrepat. Disiuncta uero nuncupatur cum ad unum
 alius numerus et ad alium alius refertur, ut I II III IIII. Quo enim numero unitas

738 uel² scripsi : quod P 740 efficit quod tr. P 742 Pythagorae
 scripsi : pythagorae P 744 altera² bis repetitur, postea expunctum P 746 custodita
 P^c : custodia P 747 quae est binarii bis repetitur, postea expunctum P^c 757 medii
 scripsi : minimi P

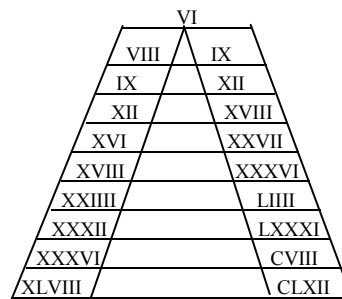
741–64 De tribus medietatibus, uide: Boethius, *Inst. ar.* 2.40, 42–44, et 47–49 (ed. Oosthout et Schilling, 172–74, 176–90 et 195–207).

770 superatur a binario, eodem ternarius a quaternario uincitur, et quanto unitas
 minor est binario, tanto ternarius relinquitur a quaternario. Similiter geo-
 metrica partim coniuncta est partim disiuncta. Coniuncta appellatur cum in
 terminis continuis aut in numeris uel in quotlibet pluribus aequalitas pro-
 portionum consideratur. Disiuncta uero nuncupatur quotiens propositis III
 775 terminis, quemadmodum se habet primus ad tertium, sic secundus ad quartum,
 uel quomodo se habet primus ad secundum, sic tertius ad quartum, ut II III
 VIII XVI. Quomodo enim sunt duo ad III, ita VIII ad XVI; est namque dupla
 proportio inter II et III, et similiter inter VIII et XVI. Et quae proportio inter II
 et VIII inuenitur, eadem inter III et XVI restituitur. Disiunctam uero armo-
 nicam reperire, quia ad numerum hic est *(in)utilis*, superfluum esse diximus.
 780 Dicunt tamen paene omnes eam non posse inueniri, quos in Arismetica eui-
 dentissime confutamus.

His pro affectatae breuitatis compendio transcursis, qualiter in supradictis
 numeris et hae medietates et quod hic a Platone dicitur inueniantur, succincte
 expedire conemur. Cum itaque XII ad VI dupla proportione se habeant, potest
 785 inter eos aliquis numerus inueniri qui ad unum sit sexqualter, ad alium
 sexquitercius. Sed si quis acute inspiciat, non unum tantum sed duos tales
 reperiet. Etenim inter VI et XII sunt VIII et IX, quorum quislibet ad unum de
 extremis est sexqualter, ad alium uero sexquitercius. Octo enim ad VI est
 sexquitercius, ad eum uero, id est VIII, XII sexqualter. Itidem IX sexqualter est
 790 ad VI, continet enim eum totum et eius mediam partem. Sed XII eidem IX
 sexquitercia proportione coniungitur. Disponantur ergo hii III numeri ut utrum
 inter eos medietates III, id est arismetica, geometrica, armonica, inueniri que-
 ant inuestigemus. Sit itaque haec dispositio: VI VIII IX XII. Arismetica igitur
 medietas coniuncta procul dubio potest assignari inter VI IX XII. Quanto enim
 795 uincitur nouenarius a XII, tanto senarius a nouenario separatur, et sunt inter
 eos diuersae proportionones. XII enim ad nouem sexquitercius est, IX autem ad VI
 sexqualter. Sed geometrica disiuncta est inter VI et VIII, IX et XII. Et in his
 numeris armonica medietas effulgebit. Quemadmodum XII habet |20v| se ad
 VI, ita differentia maximi et medii, id est XII et VIII, ad differentiam medii et
 800 minimi, id est VIII et VI. Porro differentia XII et VIII est quaternarius; dif-
 ferentia autem VIII et VI binarius. Sed III, differentia scilicet maximi et medii,

783 hae *scripsi* : hae *P* inueniantur *scripsi* : inueniatur *P* succincte
scripsi : suscincte *P* 791 utrum *scripsi* : utrumque *P* 792 armonica
scripsi : armonia *P* 795 inter *bis repetitur, postea cancel.* *P*

duplus est binario, id est differentiae medii et minimi, quemadmodum XII et VI dupla proportione colligatur. Tribus medietatibus, deo fauente, repertis inter VI et XII, si quis a triplorum parte easdem inuenire curauerit, ponat inter VI
 805 et XVIII, IX et XII. Et sit formula haec: VI IX XII XVIII. Quicumque igitur in superioribus instructus in hac descriptione tres medietates praefatas reperire uoluerit, si diligens fuerit intitubanter eas inuentas fuisse gaudebit. Vt igitur omnia supradicta sub scientiam cadant, fiat dispositio superioribus similis duplaribus et triplaribus utrobique diffusis cum interuallorum supplementis hoc
 810 modo.

His itaque dispositis litteram expediamus ut quod hic a Platone dicitur inuenire in his numeris facillime queamus, hoc tamen praemisso quod cum sint medietates tres, de quibus pauca et non tacenda diximus, duarum tantum modo, arismeticae et armonicae, proprietatem hic assignat. MEDIETATVM
 815 PORRO ALTERA, ETC. Dixerat deum impleuisse interualla duplorum binis medietatibus. Hic dicit quod altera illarum medietatum quota parte unius extremorum ipsum superat, tota parte alterius extremi superatur ab eodem, ut uerbi gratia VIII superat VI tertia parte senarii, id est binario, et idem octonarius superatur a XII tertia parte eiusdem, id est quaternario, et inter hos
 820 tres—senarium, octonarium, duodenarium—est armonica medietas. Altera uero medietas eadem summa numeri et uincit unum de extremis et uincitur ab alio, ut exempli causa nouenarius senarium ternario transcendit et eodem ternario a duodenario relinquitur. Et hoc est quod dicit. MEDIETATVM PORRO
 825 ALTERA, id est alterum de duobus, octonarius scilicet, quae sunt posita inter VI et XII, QVOTA PARTE LIMITIS EXTIMI PRAECELLEBAT VNVM EXTIMVM LIM-

805 XVIII¹ scripsi : X et VIII P 809 supplementis post corr. : dsupplementis ante corr. P 813 medietates post corr. : medietatis ante corr. P

807 intitubanter: Boethius, *Inst. ar.* 2.1 (ed. Oosthout et Schilling, 96.67).

TEM, id est superabat senarium, TOTA PRAECELLEBATVR AB ALIO EXTIMO LIMITE, id est duodenario. Tertia parte enim senarii eum octonarius superat, id est binario, et tertia duodenarii, id est quaternario, ab eodem duodenario superatur. ALTERA, medietas subintelligite, id est nouenarius, PARI SVMMA ET
 830 AEQVALI AD NVMERVM, id est eadem summa numeri, PRAECELLEBAT ET PRAECELLEBATVR AB EXTIMIS, id est uincebat senarium et uincebatur a duodenario. Inter hos III numeros VI et IX et XII est arismetica medietas. Est namque eadem differentia medii ad duo extrema et diuersae proportiones.

NATIS ITAQVE LIMITIBVS. Hucusque ostendit Plato deum impleuisse interualla duplorum sexqualteris et sexquiteriis, quod qualiter intelligendum est pro posse nostro exposuimus. Hic autem dicit impleuisse deum interualla epitritorum omnium sexquioctauis et tonis, in quo haec consideranda sunt: qualiter deus dicatur impleuisse interualla illa, qualiter illius numeri sexquiterium inueniri queat, in quibus duos tonos et semitonium minus contineri dicit Plato, in quibus primis duo toni et semitonium minus inueniri possunt.
 840 Plato itaque considerans in omni sexquiteria proportione naturaliter contineri duas sexquioctauas proportiones etiam eam quae efficit minus semitonium, et omnem proprietatem cuiuslibet eiusdem dei benignitate esse collatam non ignorans ait deum impleuisse interualla sexquiteriorum epogdois et limmate.
 845

Illos uero numeros in quibus duos tonos continuos et limma (contineri dicit Plato) qui inuenire desiderat, hanc regulam artis arismeticae cordetenus retineat. Omnis multiplex numerus quoto loco distat ab unitate tot proportiones sui generis praecedit, id est duplex numerus tot sexqualteras proportiones praecedit quoto loco discedit ab unitate. Si enim primus duplex est, unam sexqualteram praecedit. Sed si in secundo loco ab unitate distat, duo. Si in tertio, tres. Similiter de triplis et quadruplis intelligite. Multiplex enim numerus dicitur qui alium uel bis uel ter uel quater uel quotienslibet continet.
 850

839 duos *scripsi* : duobus *P* 846–47 contineri . . . Plato *ego suppl.*

848–52 Boethius, *Inst. mus.* 2.8 (ed. Friedlein, 234.26–235.1): “Unusquisque multiplex ab unitate scilicet computatus tot superparticulares habitudines praecedit suae scilicet in contrariam partem denominationis, quotus ipse ab unitate discesserit, hoc modo ut duplex sesqualteras antecedit, triplex sesquiterias, quadruplex sesquiquartas, ac deinceps in hunc modum.” *Inst. ar.* 2.2 (ed. Oosthout et Schilling, 97.14–18). Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 85.12–14. Radulphus Laudunensis, *De semitonio*, ed. Peden, *Studi medievali*, 3a serie, 35 (1994): 385.

852–53 Boethius, *Inst. mus.* 1.4 (ed. Friedlein, 191.11–13).

855 Sexqualterae autem proportiones dicuntur esse generis duplorum quia de
 duplis nascuntur sexqualterii, sexquiterciae generis triplorum quia de triplis
 sexquitercii procreantur. Similiter de quadruplis et sexquiquartis et aliis intel-
 ligite. Binarius ergo, quia primus duplus est, unum sexqualteram praecedit, id
 est in naturali numero, aut quoniam praecedit qui ad ipsum est sexqualter
 860 Praecedit enim ternarium qui ad ipsum est sexqualter, ad quem nullus alius
 sexqualteram proportionem efficit. Binarius enim contra ternarium compara-
 tus sexqualtera proportione tenetur. Qui ternarius, quia media parte caret, ad
 nullum sexqualter est. Sic et quaternarius, quia secundus duplus, duas sex-
 qualteras proportiones praecedit. Praecedit enim senarium quem sequitur
 nouenarius, qui contra octonarium consideratus sexquioctauam proportionem
 865 reddit. Sexquioctauus enim numerus est ad numerum cum eum totum et eius
 octauam partem continet. Sed secundus octuplus duas sexquioctauas prae-
 cedit. Quia ergo primus non nisi unam praecedit sexquioctauam, de secundo
 inuestigemus utrum duos tonos et limma praeueniat.

870 Multiplicetur igitur octonarius per se ipsum. Sic octies octo LXIII sunt.
 Superaddatur ergo LXIII eius octava pars. Surget LXXII. Octo enim LXIII
 additi in LXXII excrescunt. Octava uero pars LXXII, id est IX, eidem iuncta
 LXXXI reddunt. Sed horum ultimus, id est octoginta unum, non est epitritus ad
 priorem, id est ad LXIII), quippe LXIII, utpote carens parte tertia, ad nullum
 sexquitercia proportione comparatur. Oportet ergo hos numeros dimittere et
 875 alios sumere, quos per hanc facile quiuis reperiet regulam. Si aliquis numerus
 partem non habet quam uelles eum habere, per numerum a quo pars de-
 nominatur eum numerum, cuius partem uis esse, multiplica et ei quidem
 multiplicationi quae surget pars optata proueniet. Quia igitur LXIII et LXXX
 unam sexquiterciam implere non possunt—quippe LXIII parte tertia non tene-

854 proportiones *scripsi* : proportionis *P* 868 limma *scripsi* : lima *P* hic et infra
 877 post multiplica *add.* et is qui ex illa multiplicatione procreabitur, *postea expunctum P*

869–74 Boethius, *Inst. mus.* 2.28 (ed. Friedlein, 260–61). Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 85–86).

875–78 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 85.1–5: “Est alia regula artis arismeticae. Si in aliquibus numeris in aliqua proportione constitutis quaeramus partem quam non habeant, multiplicemus illos nomine partis quam quaerimus. Qui inde fient, in eadem erunt proportione et partem quam quaerimus optinebunt.” Cf. Boethius, *Inst. mus.* 2.28 et 30 (ed. Friedlein, 261.13–17 et 264.23–26). Cf. *Glossa maior in Institutionem musicam Boetii* ad 2.28 (ed. C. Bower et M. Bernhard [Munich, 1994], 2:244): “utilis regula et generalis.”

880 tur—LXIII ter multiplica, et is qui ex illa multiplicatione procreabitur tertiae
partis sectionem non refugiet. Duc itaque ter LXIII. Efficitur CXCII numerus.
Partem tertiam habet necnon et octauam. Et addatur ei pars tertia. Inquiramus
possintne inueniri duo toni et limma in hac epitrita proportione. Addatur ita-
que CXCII numero pars tertia sui, id est LXIII. Et fiet CCLVI. Inter hos numeros
885 duos tonos et limma—uera unitate nobis subueniente—poterimus inuenire
hoc modo.

Sumatur pars octaua CXCII, id est XXIII, et ei addatur. Fiet CCXVI. Est igitur
CCXVI ad CXCII sexquioctauus. Quod autem XXIII sint VIII pars CXCII, sic
colligite. Octies XX sunt CLX. Octies III, XXXII. Sed CLX et XXXII sunt CXCII.
890 Est ergo CCXVI epogdous ad CXCII. Sed si octaua pars CCXVI ei apponatur, fiet
CCXLIII. Pars uero octaua CCXVI est XXVII numerus. Est itaque CCXVI ad
CXCII sexquioctauus, et ad CCXVI CCXLIII. Sed CCXLIII [et CXCLIII] et CXCII
non possunt unam sexquiterciam proportionem facere, quoniam tantum deest
illi impletioni quantum deest comparatione habita inter CCXLIII et CCLVI, id
895 est tredecim unitates quae, si addantur CCXLIII numero, fiet CCLVI, qui nume-
rus epitritus est ad CXCII. In hac igitur epitrita proportione duae sexquioctauae
inueniri possunt, ea quoque quae limma, id est minus semitonium, restituit,
quae hoc potest dici super XIII partiens ducentesimas quadragesimas tertias,
CCLVI enim numerus continet CCXLIII et insuper tredecim unitates. Haec au-
900 tem proportio quae minus semitonium facit maior est quam sexquidecima
nona et minor quam sexquidecima octaua et ita cadit inter sexquidecimam no-
nam et sexquidecimam octauam.

Illa itaque differentia quae est inter CCXLIII et CCLVI facit limma, id est
minus semitonium, quae limma dicitur quasi corruptum. Limma enim corrup-
905 tio interpretatur. Vnde alimma incorruptum dicitur, quoddam unguentum quo

888 sexquioctauus *scripsi*: octuplus *P*
905 alimma *scripsi*: alimau *P*

898 *fortasse sic pro hoc legendum?*

897–98 Cf. *Glossa maior in Institutionem musicam Boetii* ad 2.29 (ed. C. Bower et M. Bernhard [Munich, 1994], 2:260): “*Vt sese CCLVI ad CCXLIII habent: celvi ad ccxliiii supertredecipartiens duccentessimas quadregesimas tertias est.*” Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 86.2–3.

899–902 Boethius, *Inst. mus.* 2.29 (ed. Friedlein, 262.3–8). Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 86.4–7.

904–5 Remigius Autissiodorensis, *Commentum in Martianum Capellam* 46.15 (ed. Lutz, 153): “Limma Grece corruptio, *alimma* uero incorruptum siue incontaminatum sonat.” Cf. Eriugena, *Annotationes in Martianum* 46.16 (ed. Lutz, 58): “Limma corruptio,

corpus perfusum ab igne inuiolatum |21r| seruatur. Hoc se perfudit Philologia
 aethereas sedes ascensura, ne ei sidereus ignis noceret et corpus adhuc mor-
 tale exureret. Sed maius semitonium apotome dicitur, id est supradecisionem.
 Apotome enim plus est quam media pars toni. Vnum semitonium dicitur quasi
 910 imperfectus tonus. Semitonium namque est pars composita ex “semus -ma-
 -mum” quod est “imperfectus -ta -tum,” non a “semis semissis” quod est me-
 dietas. Sed limma est toni minor pars, cuius limmatis partes dieses appellan-
 tur. Apotomis uero partes commata nuncupantur. Qui haec omnia ad plenum
 nosse desiderat, Musicam Boetii studiosissime legat.

915 Quia ista succincte auditoribus in quadruuio rudibus expedimus, ne penitus
 nescita obscuritati Timaei crassis tenebris obuolutae maiorem caliginem in-
 gerant, non sit ergo fastidiosum non ignaris quadruuii si hic uerbosius euagati
 sumus quam eorum iam prouecta scientia exiget. Haec enim perscribimus
 introducendis, non perfectis. In his autem duobus numeris, CXCII <et> CCLVI,
 920 duo continui toni et limma reperiri possunt, quod uolens significare Plato
 posuit illos inter quos minus semitonium primo inueniri potest.

Fortasse aliquis dicat: Prior de duabus regulis datis superius ad inueniendos
 tonos duos continuos et limma nil utilitatis affert, quia secundum eam non
 extenduntur hic duae sexquioctauae, cum illa dicat, quoto loco distat ab
 925 unitate aliquis multiplex numerus, eum tot proportionem sui generis prae-

908 apotome *scripsi* : aphotome *P* 909 apotome *scripsi* : aphotome *P* 913 apo-
 tomis *scripsi* : aphotones *P* commata *scripsi* : comota *P* nuncupantur *scripsi* : nuncu-
 patur *P* 915 quadruuio *post corr.* : conuiuio *ante corr.* *P* 917 si hic uerbosius *scrip-*
si : sine his uerbosis *P* 919 et *ego suppl.* 920 uolens *post corr.* : uobis *ante corr.* *P*

alimma incontaminatum. Per alimmata omnes intellige uirtutes quibus liberatur anima ab
 aeternis ardoribus.”

905–8 Martianus, *De nuptiis* 2.109–10.

908 Boethius, *Inst. mus.* 2.30 (ed. Friedlein, 263.21–22): “Reliqua igitur pars, quae
 maior est apotome nuncupatur a Graecis, a nobis uero potest decisio.”

909–12 Boethius, *Inst. mus.* 1.16 (ed. Friedlein, 203.8–10): “Sed utraque semitonia
 nuncupantur, non quod omnino semitonia ex aequo sint media, sed quod semum dicit
 solet, quod ad integritatem usque non peruenit.”

912–13 Boethius, *Inst. mus.* 1.21 (ed. Friedlein, 213.17): “diesis autem est semitonii
 dimidium.”

913 Boethius, *Inst. mus.* 3.6 (ed. Friedlein, 277).

916 crassis tenebris obuolutae: Cf. *Ti.* 49a, translatio Calcidii (ed. Waszink, 46.18):
 “crassis tenebris inuolutam. . . .”

917–18 si hic uerbosius euagati sumus: Cf. Helericus, *Computus* 38 (48B): “si ali-
 quantulum uerbosius euagati sumus. . . .”

cedere. Secundum illam regulam, inquam, non extenduntur, quod sic probari potest. CXCII nullo loco distat ab unitate, non enim in primo loco ab ea discedit. Imo octonarius est primus octuplus, secundus autem est LXIII, tertius uero est CCCCXII. Cum ergo nullo loco ab unitate discesserit iste octuplus, id est CXCII, quomodo ad eum inueniendum ista regula est utilis? Ad hoc respondemus regulam illam parum prodesse sine aliqua subsequente, sed per illas duas facile inueniri posse duos tonos et semitonium.

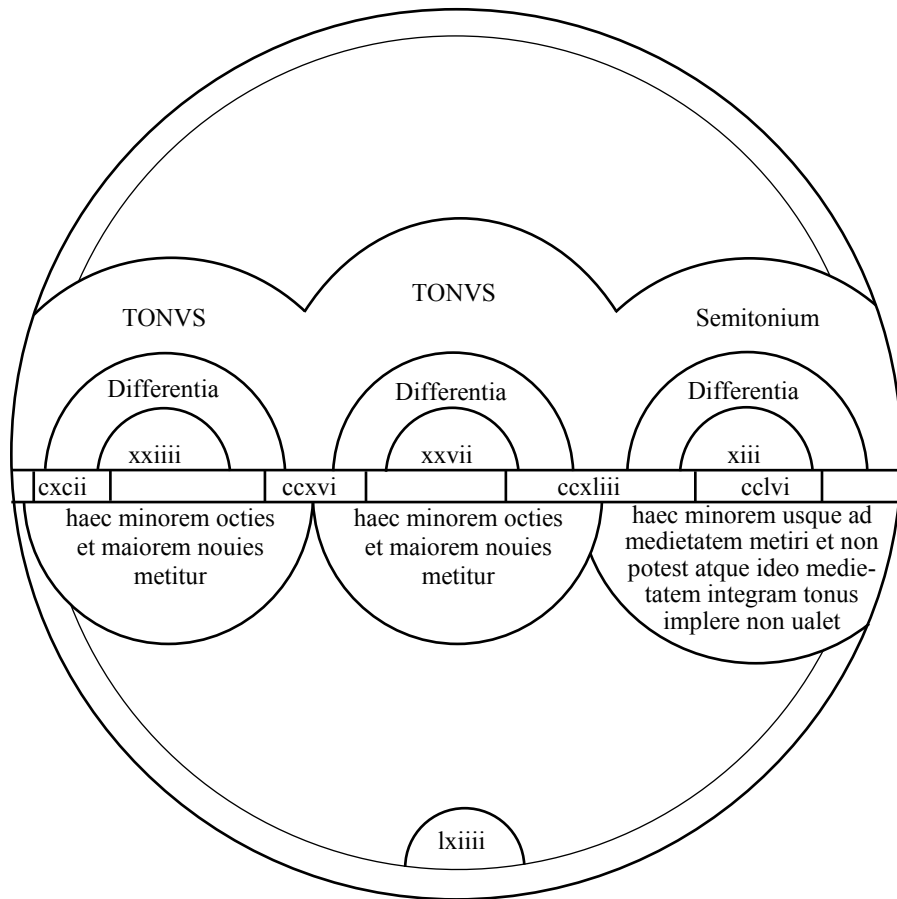
Vel aliter dicimus uerum esse quod nullo loco distat ab unitate CXCII octuplus numerus, sed a ternario et in secundo loco ab eodem distat. Ternario enim XXIII numerus est octuplus. Octies enim tria XXIII restituunt. Sed ad XXIII CXII octupla habitudine comparatur. Namque XXIII numerus octies ductus in summam CXCII excrescit. Licet igitur a ternario in secundo loco distet CXCII numerus, nullo tamen ab unitate, ad duos tonos continuos inueniendos et limma ualde illa regula necessaria est. Quomodo enim “ab unitate” dicit, similiter intelligendum est de quolibet numero naturali unitatem sequente, ut sic intelligatur regula. Omnis multiplex numerus quoto loco distat ab unitate—et subintelligite uel a binario uel a ternario uel a quaternario et similiter a quolibet sequentium numerorum—tot proportiones sui generis praecedit. Nec sic intellecta haec regula alicubi fallit. Cum ergo a ternario CXCII numerus distet secundo loco, ad inueniendos tonos continuos et limma perutilis esse ostenditur superius data regula.

Quoniam expeditum est qualiter intelligendum sit quod Plato dicit deum impleuisse interualla epitritorum omnium epogdois et limmate, qualiter inueniantur illi numeri, inter quos continentur duo toni et semitonium, et in quibus duo toni reperiantur et limma, ad litteram accedamus, prius tamen descriptione oculis subdita in qua duo toni et limma inter duos epitritos contineantur ut quaecumque dicta sunt de tonis et limmate, in arca memoriae abscondita, nec obliuio demoliri nec inutilium curarum agmen possit surripere, et tantae rei subtilitas nequeat effugere. **(Figura, infra)**

His itaque descriptis litterae seriem declaremus. NATIS ITAQVE LIMITIBVS. Continuatio litterae: dixit deum impleuisse interualla duplorum sexcuplis et epitritis. Hic dicit eundem omnipotentem compleuisse interualla epitritorum epogdois, ita tamen quod deesset tantum inter primum numerum et ultimum octuplum ad hoc quod constituatur in sexquiertia proportione, quantum interest CCXLIII (et) CCLVI. Et hoc est quod dicit. NATIS ITAQVE LIMITIBVS SEXCVPLORVM, id est dispositis interuallis sexqualterorum, ET ITEM EORVM QVI-

929 CCCCXII scripsi : CCCCXXII P
corr. P nec² scripsi : ne P

953 demoliri post corr. : demolliri ante

BVS ACCEDIT PARS SVI OCTAVA, id est sexquiteriorum. Notandum est quod
 dicit epitritis accedere partem sui tertiam quia parte tertia tenentur. EPOG-
 DOVS, id est sexquioctauus. “Epi” enim supra dicitur, “ogdoas” octo. Inde
 965 epogdous (est) numerus alium et eius octauam partem insuper continens,
 quomodo epitritis qui infra aliquem et eius partem tertiam complectitur. “Tri-
 tos” namque tria interpretatur. VT AD PERFECTAM. Complebat interualla epi- 36b
 tritorum spatiis epogdoorum ut deesset aliquid ad hoc quod esset integra
 970 quid deerat patefecit cum subdidit, TANTVM SCILICET, ETC.

(figura: semitonium *scripsi* : semidiconus *P*
 966 eius *scripsi* : eam *P*

usque *scripsi* : cuiusque *P*)

ET IAM OMNE FERE COMMIXTVM. Dixerat deum diuisisse animam per
 duplares et triplares numeros et interualla duplarum impleuisse sexqualteris et
 sexquiteritiis, sexqualterorum quidem epogdois. Hic dicit iam fere animam
 esse consumptam sectionibus partium huiusmodi, id est partibus hoc modo ex
 975 illa commixtione factis. Animam autem esse consumptam illis partibus est
 deum summa bonitate proprietates rebus et numeris contulisse perfecte, prout
 disposuerat apud se. FERE, philosophicum temperamentum, uel FERE dixit
 propter proprietates humanae animae, de qua adhuc nichil dixerat et de qua in
 sequentibus dicturus erat. GENVS ESSENTIAE, id est anima[m], quae uera es-
 980 sentia est. Ipsa enim nil recepit uarium, nil habet occiduum, unde dictum est,
 “Tu autem idem permanes.” Quia ergo suum <esse> est immutabile et ipsa aliis
 causam essendi tribuit, ESSENTIAE GENVS dicitur, eo scilicet quod uere sub-
 sistat et cetera cuncta gignat. CONSUMPTVM ERAT, id omnino diuisum, SEC-
 985 TIONIBVS PARTIUM HVIVSMODI, id est hoc modo, scilicet, quod dictum est,
 secundo animam per partes, ut expositum est.

TVNC IPSAM SERIEM. Duobus modis consueuerunt philosophi loqui de
 mundi anima, quia tractant de ea aut secundum eius naturam, aut secundum
 ipsius officium, id est secundum quod operatur circa res. Sed aut de natura
 disputando aut eius officia assignando, aut integumentis deseruiunt aut plane
 990 quod sibi uidetur pandunt. Tractare autem de anima secundum eius naturam
 est ostendere quae sit ipsa in natura propria. Sed de eadem secundum officium
 disputare est manifestare quid opifex deus in rebus agat ex sua bonitate. Vt
 ergo Plato perfecte de anima disputa(re)t, postquam de ea secundum naturam
 tractauit, de eadem secundum officium agit, id est eius operationem circa res
 995 ostendit. Sed uolens Plato manifestare nobis benignitatis diuinae opera trans-
 fert se ad caelestia. Ibi enim euidentius deprehenditur trinitatis indifferens
 operatio quam in aliquo alio elementorum. Quippe ut ait Tullius in VI de re
 publica, “infra lunam nichil est nisi mortale et caducum praeter animas mu-
 nere deorum generi hominum datas, supra autem omnia aeterna et incom-
 1000 mutabilia.” Denique propter perpetuam caelestium identitatem in caelo deus
 dicitur habitare, raro autem aut numquam in terra aut in mari. Deum tamen

975 autem *add. sup. lin. P^c* 983 omnino *post corr.* : omnia *ante corr. P*
 984 huiusmodi *scripsi cum Calcidio* : ha. m. *P* 985 animam *scripsi* : aliam *P*
 993 perfecte de anima *post corr.* : de anima perfecte *ante corr. P*

977 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 29.11–12 et 72.33.
 981 Ps 101:27–28 (ad sensus).
 997–1000 Cic. *Rep.* 6.4.3.

utriusque esse nullatenus dubitandum <est>. Nam utrum ubique habitet apud quosdam habetur dubium. Vnde ait Origenes, “neque in caelo |21v| neque in terra habitat deus sed in mente. Et si sedem dei requiris, cor mundum est.”

1005 Plato itaque transferens se ad summam mundi partem, ut per eam ostendat animae operationem, dicit eam duos motus ibi exercere, integumento adhuc deseruiens, ubi haec, ut mihi uidentur, diligenter consideranda sunt: quid sit integumentum quod hic ponit Plato, et qualiter intelligendum sit, qui sint motus illi, quos anima a Platone hic dicitur in caelestibus exercere, <et> quae
1010 de motu planetarum sententia—nam plurimae asseruntur—probator sit. Dicit ergo Plato <deum> in longum secuisse seriem, et ex una duas fecisse, et eas coartauisse [et] in specie chi, X, graecae litterae, et curuasse in orbis donec capita coirent, et orbem orbi sic interseruisse, ut alter illorum aduerso, alter obliquo rotaretur circuitu. Haec sic nobis detegenda uidentur.

1015 Series dicitur anima, ut quidam dicunt, quia proportionaliter corpori est coniuncta. Sed qui melius dicere uidentur haec asserunt: series est continuatio omnium actuum, a primo scilicet usque ad ultimum. Haec definitio datur a Seruio. Anima mundi igitur, id est dei bonitas, series uitae dicitur, quippe quae sic omnia disponit quod unum actum alii continuat. Anima<m> uero esse
1020 sectam in longum non est aliud quam ipsam exercere diuersos motus in corporibus. Diuersitas autem notatur motuum in hoc quod dicit SECVIT, quia anima non in se secari potest, utpote simplex, sed propter diuersitatem potentialium quas exercet in diuersis, diuidi dicitur. Per LONGVM uero corpora notantur eo quod longitudo est dimensio rei ab ante in retro, et omne corpus et
1025 solum aliquid retro et aliquid ante habet. Deum ergo secuisse animam in longum, quid aliud est quam conditorem uniuersitatis sua ineffabili beneuolentia talia creauisse corpora in quibus diuersitas motuum exercetur? Sed

1007 quid *scripsi* : quod *P* 1010 sit *add. sup. lin. P^c*

1003–4 Origenes, *In Genesim homilia* 13.3: “Non ergo in loco neque in terra habitat deus, sed in corde habitat. Et si locum dei requiris, cor mundum est locus eius.”

1016–18 Locum in Seruio non inueni. Cf. Donatus, *Ars maior* 3.5 (ed. L. Holtz [Paris, 1981], 666): “Hirmos est series orationis tenorem suum usque ad ultimum seruans, ut *Principio* . . . [Verg. *Aen.* 6.724–26].” Murethach, *In Donati artem maiorem*, ad hunc locum (ed. L. Holtz, CCCM 40 [Turnhout, 1977], 253): “*Hirmos et series orationis*, id est ordo locutionis, *tenorem suum*, id est continuationem. . . .” *Ars Laureshamensis*, ad hunc locum (ed. B. Löfstedt, CCCM 40A [Turnhout, 1977], 223): “*Hirmos* [etc.], *Hirmos Grece*. Latine dicitur series (id est continuatio quaedam) quando idem sensus, qui inchoatur, per plures uersus usque ad ultimum perducitur ut *Principio*. . . .”

1030 quia anima sectionem naturaliter refugit, et tum quasi diuiditur dum diuersitas motuum suo nutu in corporibus agitur, dicit Plato ex illa una serie duas esse factas, ut animam naturaliter unam quasi per corpora diuisam innueret dum diuersos motus in eis exercet.

1035 Denique quia alter illorum motuum, de quibus hic loquitur, infra alium continetur et ab alio coercetur, ait Plato fabricatorem mundi illas duas series copulasse in modum chi. X enim graeca littera habet duo brachia, unum longius et alterum breuius, alterum etiam in altero transfixum non recto modo sed obliquo. Per duo itaque brachia dualitas motuum, de quibus hic agit Plato, figuratur. Per illud autem quod longius est, motus firmamenti designatur. Per breuius uero motus planetarum intelligitur. Firmamenti namque reuolutio non continetur a zodiaco, cuius limites numquam planetae excedere possunt. Et hii
1040 tamen et illud ab oriente per occidentem ad orientem relati feruntur. Per horum duorum brachiorum connexionem intelligimus duorum motuum conjunctionem. Vnus enim exercetur et continetur, (alter exercet et continet).

1045 Per hoc autem, quod utrumque brachium obliquum est, gemini motus obliquitas exprimitur. Firmamentum enim oblique, non recte, uoluitur, quod per polos probari potest. Nam cum circa axem de polo ad polum firmamentum feratur, si recto modo moueretur illud, unus polus recte super terram et alius sub terra ad austrum, uel alter in oriente recto modo esset, alter uero in occidente. Nunc autem cum unus sit inter occidentem et caeli medium ex hac parte mundi, alter uero inter orientem et medietatem caeli ex australi parte,
1050 et ab uno ad alterum axis protendatur circa quem firmamentum uoluitur, necesse est ut firmamentum oblique feratur. Quid sit polus, quid axis, in sequentibus explicabitur. Quod autem planetae oblique ferantur notum est omnibus, praesertim cum in zodiaco sint signa oblique disposita, quae perlabuntur planetae.

1055 Cum itaque firmamentum sic oblique et planetae moueantur, de eodem cum ad idem fit reuolutio, unde dictum est deum curuasse in orbem illas duas series donec coharent capita. Orbis namque est linea de eodem ad idem rediens, nec superius nec inferius; spira uero linea non de eodem ad idem rediens, sed

1042 alter . . . continet (*uel sim.*) *ego coni.* 1049 *inter scripsi* : in *P* 1056 *curuasse P^c* : *curuans se P*

1044–51 Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 87.22–30: “Quod autem firmamentum non recte sed oblique mouetur, situs polorum manifestat. . . .” Cf. *Glos. sup. Boet.* 3.m9.581–96.

1060 paulo superius uel paulo inferius. Planetae itaque in orbem feruntur zodiactea
 peragratiōe quia non solum de signo ad signum redeunt, uero etiam de
 eodem gradu alicuius signi ad eundem gradum, et de eodem puncto gradus ad
 idem punctum. Cotidiana uero reuolutione quis eos in spiram conuerti dubi-
 1065 tatur? Altior enim aut inferior est hodiernus cuiuslibet ortus quam fuit hesternus
 aut perendinalis. Sed firmamentum in orbem ferri nec mente captus haesitat.
 Mouentur ergo orbiculariter firmamentum et planetae, qui uidentur niti contra
 firmamentum. De quo motu disseramus ut terminentur quae proposuimus.

Cum itaque firmamentum in motu sit semper, nec sit supra ipsum quo ten-
 dere possit (nam “locum summa sibi legit in arce”) nec descendere possit
 (quippe hoc est eius naturae contrarium et inferiores mundi partes cetera ele-
 1070 menta obtinent)—cum, inquam, firmamentum semper sit in motu, circulariter
 fertur, non occupando modo unum locum et statim alium, sed partes suas
 aliter sitas in eodem loco uoluendo. Orbiculari igitur motu circumferens se
 firmamentum ab ortu per occasum ad eundem ortum refert secum tam erra-
 1075 ticas stellas quam infixas. De fixis loco suo expeditur. Nunc de erraticis
 dicamus.

Est igitur fere generalis sententia planetas contra mundum niti et ab occasu
 in ortum ferri, quod conantur probare hoc modo. Ponamus, inquiunt, ut in
 medio mundi sit modo aries. Altrinsecus circa ipsum essent et taurus (et
 1080 pisces)—pisces a parte occidentis, taurus a parte orientis—post taurum ge-
 mini, post geminos cancer. Sed inter pisces et occidentem aquarius, aquarium
 autem sequatur capricornus. Vt autem quod dicunt facilius lector assequatur,
 descriptio haec signa continens subiciatur hoc modo. **(Figura)** Si itaque sol ab
 oriente, inquiunt, ad occasum ferretur, de ariete in signum uersus occasum
 1085 positum mearet, scilicet in pisces, quod signum exiens laberetur in aquarium,
 inde in capricornum. Sed quia de ariete transit in taurum, scilicet signum
 uersus orientem positum, de tauro ascendit in geminos, inde sublimatur in
 cancrum. Voluit ergo, inquiunt, ab occasu in ortum. Quod dico de sole
 1090 similiter intelligis de omnibus aliis planetis. His argumentis subnectunt
 rationem, dicentes: cum firmamentum moueatur ab ortu in occasum, oportuit
 nimietatem sui impulsus alio motu sibi contrario temperari. Tantus enim est

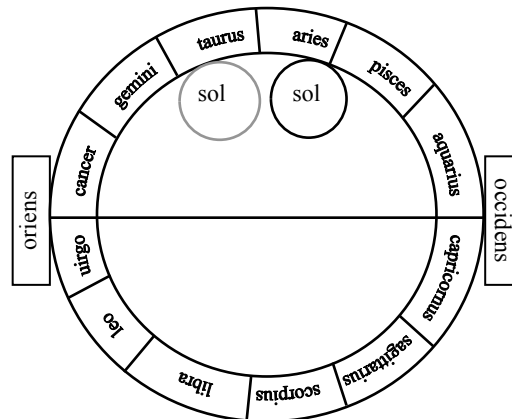
1084 scilicet *scripsi*: si *P*
 motus, *postea expunctum P^c*

1087 ab *add. sup. lin. P^c*

1090 *post sui add.*

1068 *Ov. Met.* 1.27.

1076–93 Guillelmus de Conchis, *Phil.* 2.23 (65D–66C; ed. Maurach, 2.14.40–41). Cf. *Drag.* 4.7.1–3.

concitatus firmamenti quod nisi ad temperiem reduceretur, nichil in terra uiuere et subsistere posset. Ad temperandum igitur firmamenti impetum contra ipsum caelum mobilitate et uolubilitate torquentur planetae.

Nos uero, Helperico et Peripateticorum dogmati consentientes, dicimus ab
 1095 ortu ad occasum ferri planetas, quod probauerimus, si prius responderimus
 aliorum argumentis. Quod ergo nituntur asserere planetas ab occasu in ortum
 ferri per hoc, quod de signis uersus occidentem positis intrant signa uersus
 orientem existentia, friuolum esse hoc modo ostenditur. Contigit enim in
 1100 posteriora signa transire ex hoc, quod firmamentum desuper celerius currit, et
 sol infra tardius incedit. Cum ergo sol infra currat lentius, ipsum solem sig-
 num in caelo fixum cum ipso caelo praeterit, et ideo, sole ad tardio-
 rem in-
 cessum praeterito, signum posterius succedit. Ita sol quaedam signa exiens
 posteriora non anteriora ingreditur. |22r|

1105 Quod autem dicunt nichil in terra aut uiuere aut subsistere posse nisi motus
 motu contrario sibi temperetur, hoc modo falsum esse ostenditur. Constat
 inter omnes recte philosophantes tantam esse caeli exagitationem quod sensu
 corporeo percipi non potest. Ipse enim circa quaeque maxima et minima defi-

1094–96 Helpericus, *Computus* 4 (26D–27A), “Contra eos qui dicunt planetas VII contra mundum ferri.” Cf. Guillelmus de Conchis, *Phil.* 2.25 (66C; ed. Maurach, 2.14.43): “Helpericus uero dicit hoc [sc. solem et alios planetas contrario motu ab occasu ad ortum moveri] esse non posse. . . . Sed quia priori sententiae [sc. quae contradicit sententiae Helperici] doctissimus philosopharum consentit et uera est, illi concordamus.”

1098 friuolum: Cf. Helpericus, *Computus* 4 (26D): “Nam quod dicunt eas impetu coelestis sphaerae impelli, quam sit frivolum liquido patet. . . .”

1098–1102 Helpericus, *Computus* 4 (27A): “quasi non posset fieri, ut coelo desuper celerius et sole infra tardius currente, signum in coelo fixum cum ipso coelo praetereat, sole ob tardio-rem in-cessum praeterito, et subsequente alio signo sol a praecedente relictus sub hoc rursus inueniatur.”

cit, quod in caelesti armonia de auditu et atomis de uisu liquido apparet. Visus
 tamen approbat moueri caelum per stellas in eo fixas, non per ipsum, quippe
 1110 quod omnino corpulentia caret uisui non subiacet. Illi tamen non otiose nati
 quibus ad cognitionem caelestium, summum in praesenti uita commodum,
 philosophia iter pandit, ratione deprehendunt mundum citissime agitare. Sed
 quamuis caelum torqueatur celerrime, eius impetus non potest sentiri ab eis
 quae sunt posita in terris, quod sic probari potest. Nichil sensualiter percipitur
 1115 nisi a suo simili. Non ergo caeli impetus sentitur nisi a suo simili. Terra autem
 non est similis caelo, cum nichil terrenum sit in eo. Non ergo impetus caeli a
 terra uel ab eis quae in ea sunt sentiri potest. Inde etiam, quod nichil terrenum
 est in caelo, contigit quod calor caelestis a nobis non sentitur. <Calor> solaris
 sentitur quia sol ex unoquoque elemento in sui compositione aliquid habet,
 1120 quod in suo loco plenius dicendum est. Ex hac similitudine sensus effectui
 contingit quod homo et quodlibet corpus organicum et terrenum et humidum,
 aethereum et igneum sentit. Ex his enim quatuor omne corpus organicum
 componitur. Propter hoc dicit Empedocles, “terra terreno, etc.” Cum ergo non
 sentitur in terra motus caeli, non potest nocere ei. Non igitur necesse fuit ut
 1125 firmamenti impetus, ne terrenis incommodus esset, motu sibi contrario tem-
 peraretur. Sed si quis subtiliter attendat, non latebit eum quanta commoditas
 toti mundo prouenerit ex uehementi impulsu firmamenti. Ex eo namque im-
 pulsus calor ortus est, qui aquas ab aquis in mundi exordio diuisit. Qua
 diuisione facta, stellarum omnium corpora facta sunt, quarum effectum deus in
 1130 terrenis paene omnia operatur. Impetuosa itaque caeli exagitatio ante siderum
 creationem, non nociua, maximam utilitatem contulit, dum per eam conditor
 uniuersitatis stellas omnes fabricauit, quarum quae planetae nuncupantur ab
 ortu in occasum feruntur, quod hoc modo probatur.
 Indubitatae est sententiae supra lunam nullam esse mutabilitatem. Est ergo
 1135 immutabilitas in regione superlunari nec in aliquibus et nec aliis, sed in omni-
 bus. Si est immutabilitas in omnibus, ergo identitas in omnibus. Quod si iden-
 titas in omnibus, in nullis diuersitas est. Et si in nullis est diuersitas, tunc non
 est diuersitas in motibus planetarum et caeli. Quod si non est diuersitas in illis

1108 atomis *P*^f : atomi *P* 1110 omnino *post corr.* : omnia *ante corr.* *P* 1117 *post eis*
add. quae in eis, *postea expunctum P* 1126 quanta *scripsi* : quanti *P* 1136 *si*¹ *scripsi* : sed *P*

1110–12 *Ti.* 47a, translatio Calcidii (ed. Waszink, 44.4–6): “Visus enim iuxta meam
 sententiam causa est maximi commodi plerisque non otiose natis atque institutis ob id ipsum
 quod nunc agimus.”

1123 Vide supra, 305–7 (cum notis).

1127–28 Gen 1:6.

1140 motibus, nulla est in eisdem contrarietas. Non ergo feruntur planetae motu
 contrario motui caeli. Amplius. Si planetae ab occasu in ortum feruntur
 agitatione propria, suo motu numquam tendunt ad occasum, quae concedunt
 qui eos ab occasu in ortum ferri uolunt et dicunt eos impetu caelestis sphaerae
 ad occasum duci. Qui duri esse oris uidentur omni diligenter consideranti
 1145 quanto spatio infra caelum planetae ferantur, illi tamen dicunt quod licet
 planetae maximo interuallo infra mundum ferantur, tamen esse posse quod
 ducantur impulsu aplanas ad occasum, ut si aliquis in naue existens per eam
 feratur contra quam nauis moueatur. Sed cum planetae maxime distent ab
 aplane, non est conueniens similitudo de naue. Illi tamen fortasse dicerent
 quod quomodo aliquid leue iuxta nauem, extra ipsam scilicet existens, ad mo-
 1150 tum nauis mouetur, ita planetae, licet sint extra caelum, tamen illius impulsu
 feruntur. Si quis attendat caelum subtilissimum esse et ideo leuissimum, pla-
 netas autem corpulentos, intelliget multo ponderosiora esse planetarum cor-
 pora quam caelum.

1155 Illis quae proposuimus expeditis—quae licet non condiantur orationis le-
 pore, tamen non carent utilitate—sequentium caligine(m) luculentissimae
 expositionis luce superinfusa imperitiae sociorum consulentes dimouere con-
 nemur. TVNC IPSAM SERIEM, id est animam, quae qualiter dicatur series prae-
 dictum est. Quod autem IPSAM dicit emphasis est, quasi diceret: quae per
 1160 numeros quasi diuisa fuerat. Vel IPSAM, id est immutabilem. “Ipsam” enim
 pro immutabili in plerisque locis accipitur. Iuxta quod dictum est, “in pace, in
 id ipsum etc.,” id est in deum, qui est pax uel “ipsum,” id est immutabilis. IN
 LONGVM SECVIT ET EX VNA DVAS FECIT. Hoc totum probe expositum est.
 1165 MEDIAM MEDIAE, id est alteram alteri innexam per medium. Vel MEDIAM
 MEDIAE copulauisse quia proportionales duo illi motus (sunt), qui per duas se-
 ries exprimuntur ita quod unus illorum motuum non impedit alterum. Vel
 MEDIAM MEDIAE, id est ita copulauit deus, qui solus omnia potest, illos motus
 quod unusquisque eorum communis est rebus. “Medium” enim commune
 1170 dicere solemus. Illos autem motus esse communes rebus non est aliud quam
 efficacia illorum motuum res prouenire. Et reuera paene quicquid in mundo
 contingit ex effectum stellarum procul dubio prouenit. Prosperitas namque et

1142 eos² scripsi : eorum P 1146 aplanas scripsi : applanes P 1156 exposi-
 tionis scripsi : expones P 1164 proportionales P^c : proportiones P

1143–51 Sed contra, uide Guillelmum de Conchis, *Phil.* 2.25 (66C–67A; ed. Maurach, 2.14.42–44).

1160–61 Ps 4:9.

1167–68 Vide supra, 127–28 (cum notis).

aduersitas, diurnitas uitae et mors cita, efficientia siderum habent esse. Vnde ait Statius,

Inferior uolat umbra deo praerepta(que) noscit
sidera principiumque sui.

1175 “Praereptaque sidera noscit,” id est uitam, quam diurnam ex effectu stellarum contrahebat. Praereptam esse animam cognoscebat nunc nebula ignorantiae dimota, contra premebatur oculo suo demerso corporis contagio. Morte namque casuali Laius mortuus fuerat. Quod autem blanditiae prosperitatis et horror aduersitatis per astra proueniant, non tacet Lucanus dicens,

1180 Et adhuc dubitantibus astris
Pompeii damnare caput tot fata tenentur?

Nemo arbitretur me aliquid diuinae potestati derogare cum dico sidera operari supradicta. Non enim dico deum summe potentem non efficere ea, imo operari omnia omnipotentem fateor utendo sideribus quasi instrumentis, quibus omnia haec disponit, quae, quia deus per sidera efficit, opera naturae dicuntur. Sunt namque quae operatur deus, natura, artifex, de quibus plenissime disputabitur. Verumtamen intermiscendum est quicquid artifex facit, naturam operari et deum (sed non conuertitur), quicquid natura efficit, omnipotentiam creatoris efficere, deum uero multa operari, quae non mediante natura disponit, quae dei opera dicuntur.

1185
1190
1195 IN SPECIEM X GRAECAE LITTERAE COARTAVIT CVRVAVITQVE IN ORBES QVOAD COIRENT CAPITA INTER SE, ETC. Qualiter haec omnia sint intelligenda, docuerunt supradicta. VT ALTER EORVM, ETC. Hucusque ostendit Plato animam exercere duos motus in caelestibus. Hic autem docet qualiter fiant illi motus, dicens caelum moueri aduerso modo, id est non uaganti. Et hoc est: VT

1173 umbra *scripsi* : unda *P* 1175 -que *add. sup. lin. P^c* 1177 dimota *P^c* : demota *P* 1182 potestati *scripsi* : omnipotentiae *coni. E. Jeau.* : expositioni *P*

1173–74 Stat. *Theb.* 2.62–63.
1177 oculo suo demerso: Cf. Boethius, *Inst. ar.* 1.1 (ed. Oosthout et Schilling, 11.66).
corporis contagio: Cf. Boethius, *Cons. Phil.* 3.p12.1.
1180–81 Luc. *Bellum ciuile* 5.204–5.
1182–83 Cf. Guillelmus de Conchis, *Phil.* 1.23 (56B; ed. Maurach, 1.13.44): “Iterum dicet hoc esse diuinae potestati derogare sic esse hominem factum dicere.”
1183–90 Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 3.m9.118–31.
1186–87 Calcidius, *In Tim.* 23 (ed. Waszink, 73.10–12). Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 3.m9.118–19. *Glos. sup. Plat.* 37.2–4. *Drag.* 1.7.2.

ALTER EORVM orbium, scilicet orbis firmamenti, ADVERSO, id est rigido, recto, non uaganti. [Planetas uero obliquo, id est uaganti.] ALTER [OBLIQVO], id est orbis [id est] planetarum, OBLIQVO, id est uaganti. Planetae enim uagantur per zodiacum ascendendo et descendendo, alii per XII latitudinis
 1200 lineas, alii per VI, alii per plures, alii per pauciores. EXTERIORIS QUIDEM CIRCULI, id est caeli quod est exterius, id est superius. Vnde dictum est,

et quod tegit omnia caelum.

EVNDEM COGNOMINATVM ESSE, id est cognominare fecit. Quomodo dictum est, “spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus” pro “interpellare facit,” ita hoc dictum est “cognominare fecit.” Notandum est quod
 1205 “cognominavit” pro “agnominavit.” Agnomen namque dicitur nomen alicui datum propter aliquem euentum, ut Affricanus inditum Scipioni a deuicta Africa, Mineius autem Martiano a rubore faciei, Plato uero Aristotili a latitudine humerorum. Cognomen enim dicitur a cognatione datum, ut si quis aut
 1210 proprio patris nomine uocetur, quomodo Tullius Marcus dictus est, aut etiam patris agnomine uel cognomine appelletur, quemadmodum ego, ne longe exempla petantur, appello Hisdosus de patre meo. Verumtamen, si quis acutius quae per parent(h)esim dicta sunt excutiat, intelliget proprie impositum esse cognomen. Faciendo enim interpositionem assignat causam nominis,
 1215 dicens eundem appellatum esse illum motum qui consanguineus est, id est cognatus et consimilis eiusdem naturae. Inuariabilis enim est motus firmamenti. Variatur enim motus planetarum, quippe qui modo surgunt in orientem, modo uerguntur uersus occidentem, modo sublimantur ad aquilonaria, modo deprimuntur ad austrina.

1220 ATQVE EXTERIOREM. Ostenso quod |22v| anima exerceat duos motus in caelestibus, quod alter illorum uagus sit, alter uero non, et quod unus eorum

1196 eorum *scripsi* : il(lorum) *P* 1208 Martiano *scripsi* : marciario *P* faciei
scripsi : facie *P* 1211 ag- bis repetitur, postea expunctum *P*

1202 Ov. *Met.* 1.5.

1204 Rom 8:26.

1208 Remigius Autissiodorensis, *Commentum in Martianum Capellam*, Accessus (ed. Lutz, 66.2–3). Eriugena, *Annotationes in Martianum*, Accessus (ed. Lutz, 3.5–6).

1208–9 Cf. Serv. 6.668: “namque Plato ab umerorum dictus est latitudine, athleta enim fuit qui post omnium victoriam se philosophiae dedit.” Apul. *De dog. Plat.* 1.1: “Platoni habitudo corporis cognomentum dedit, namque Aristocles prius est nominatus. ei Ariston fuisse pater dictus est.” Iuxta hunc codicem, BnF lat. 8624, f. 62r: “Nanque aristotiles prius est nominatus.”

sit cognominatus idem, alius autem diuersus et qualiter, dicit motum caeli esse
 inflexum a deo ab oriente per occidentem in orientem, motum autem planeta-
 rum ab occasu per ortum in occasum. In quo Plato uidetur esse contrarius
 1225 sententiae Peripateticorum, qui uolunt planetas cum firmamento, non contra
 ipsum, ferri. Si quis cognoscat diuersitatem modorum loquendi de astris, qui-
 bus uti consueuerunt philosophi, animaduertet et Peripateticos ueram
 sententiam asserere et Platonem in hoc loco benedicere. Sunt tres modi quibus
 1230 utuntur philosophi loquentes de sideribus. Alii namque fabulose de astris dis-
 serunt, alii astrologice, alii astronomice. Fabulose tractare de astris est os-
 tendere quae animalia in caelo translata et signa effecta. Hoc genus tractandi
 ualde est necessarium. Eo enim docetur in qua parte caeli quod signum sit
 locatum, et quot sint in eo stellae, et qualiter dispositae. Hoc modo agunt de
 1235 stellis Iemenroht, Aratus, Eginus. †Astrologinum.† Multa enim uidentur fieri
 circa sidera quae tamen non fiunt, ut stellas ascendere et descendere, stellas
 contra caelum moueri, stellas de caelo labi, stellas esse infixas. Hoc genere
 loquendi de sideribus utuntur Plato, Martianus, Macrobius, Boetius, Ouidius
 in libro qui inscribitur Metamorphoseos in plerisque locis (in aliis autem
 1240 fabulose, quod eum recte intelligentes non latet). Sed astronomice de astris
 tractare est de eisdem secundum rei ueritatem disserere, siue ita uideatur siue
 non. Hoc modo tractauit Iulius Firmicus, Tholomeus, Peripateticorum
 uenerabilis chorus. Peripatetici itaque secundum quod uerum est de sideribus
 1245 agentes asserunt planetas cum firmamento ferri. Plato autem astrologice trac-
 tans affirmat eos contra mundum niti. His delibatis, licet fastidiosissime ad-
 modum tamen fructuose, litteram explanemus.

ATQVE EXTERIOREM. Continuatio: deus cognominauit eundem alterum de
 duobus caelestibus motibus, scilicet exteriorem, alterum uero diuersum, sci-
 licet interiorem. ET EXTERIOREM QUIDEM CIRCVLORVM, id est superiorem

1225 peripatheticorum *P hic et infra* 1232 docetur in qua parte *bis repetitur P*
 1237 de sideribus *add. sup. lin. P* 1241 Firmicus *P^c : Firmecus P* 1246 cog-
 nominauit *scripsi : cognouit P* 1247–48 scilicet *scripsi : sed P*

1228–44 Sunt tres modi . . . niti: Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Boet.* 1.m2.
Phil. 2.5 (59AB; ed. Maurach, 2.3.9–10).

1234 Iemenroht, scilicet *Liber Nimrod*.

Eginus, scilicet Hyginus.

1244–45 His delibatis . . . fructuose: Cf. Helpericus, *Computus* 4 (27A): “His de solari
 per zodiacum cursu etsi inepte, non admodum tamen, ut reor, infructuose, horum ignaris
 breuiter delibatis. . . .”

- 1250 firmamenti scilicet, A REGIONE DEXTRA, id est ab oriente. Metaphorice loquitur hic Plato. Orientem enim dextram regionem appellat, quia a dextra parte hominis uiget calor, a sinistra uero deficit. Quippe latus dextrum tenent pulmones, epar, fel, quae sunt calidae naturae. Sinistrum uero solum cor possidet, in quo non est calor tantus. Ideo sinistra manus aptior est ad pondus sustinendum, dextra uero habilior ad motus sciendos. Omnis motus enim ex
- 1255 calore prouenit. Quoniam ergo in dextro hominis latere calor abundat, ab ortu incipit calor sentiri in nobis sole accedente ad orientem, dextrum mundi latus appellatum. Quidam dicunt orientem dextrum mundi latus appellatum, quia calor abundat in oriente—quod potest probari, ut aiunt, per Ethiopes ibi habitantes—quomodo in homine est maior calor a dextro latere. Sed similiter potest probari quod calor in occidente abundat per Ethiopes ibi habitantes, et ideo
- 1260 occidentem debere dici dextrum latus mundi. Notandum quod Plato loquitur de mundo ac si dorsum haberet ad austrum, uultum uero ad nos. Et facit, ut dictum est, translationem de microcosmo, id est de minore mundo, ad maiorem.
- 1265 PER SINISTRVM LATVS, id est occidentem, quia ab occidente calor deficit nobis. DIVERSVM, subintelligite “circulum,” PER DIAMETRVVM, id est per zodiacum, quidem caelestem speram per medium diuidit, licet oblique. Diametrus enim linea est circulum diuidens per medium. LATVS, id est occidentem, sub(intelligite) “sub eodem occidente per orientem inflexit.” EIDEM, inuariabili, ET SIMILI, in nullo a se discordanti, VIRTUTE, quia proprio motu sic nititur quod a nullo coercetur. PONTIFICIO, quia motum planetarum coercet et continet. ROTATVS, id est circuitiois agitationis. VNAM QVIPPE. Dixerat duas circuitioes esse in caelestibus, unam exteriorem, id est superiorem, alteram inferiorem. Hic dixit unam superiorem solam esse, sexies uero esse
- 1275 diuisam inferiorem. In quo uult significare non esse nisi unum caelum, id est firmamentum, septem uero esse planetas.

1252 solum *scripsi* : solidum *P* 1254 *fortasse* ciendos *pro* sciendos *legendum*
 1255 *post* abundat *add.* in oriente quidem potest probari, *postea expunctum P*
 1256 dextrum . . . appellatum *ditto*gr.? 1258 ibi *scripsi* : uel *P* 1262 dorsum
scripsi : deorsum *P* 1263 microcosmo *scripsi* : miscrocosmo *P* 1266 sub-
 intelligite *lin. dist. P*

1250–57 Cf. Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 89.11–20.
 1257–61 Isidorus, *Etym.* 14.5.14 et 16.
 1266–68 Guillelmus de Conchis, *Glos. sup. Plat.* 39.22–23: “*per diametrum*, id est per zodiacum. Et est diametros linea aequaliter diuidens speram per medium.”

Et hoc est quod dicit. VNAM QVIPPE, circuitationem scilicet, reliquit deus eandem et indiuisam, ut erat, scilicet eadem et indiuisa. Haec est circuitatio firmamenti. INTERIOREM VERO, id est inferiorum circuitationem, scilicet planetarum, SCIDIT, id est diuisit, SEXIES, id est in sex interualla. Vbicumque enim sex interualla, ibi sunt septem corpora. Volens ergo Plato dicere deum fecisse septem corpora planetarum ait creatorem diuisisse sexies interiorem circulum. Et ideo subiungit, SEPTEMQVE IMPARES ORBES. Quid sit orbis et in quo a spira distet, dictum est superius. Sed notandum est quod aliquando orbis ponitur pro circulo per quem discurrit planeta, aliquotiens autem pro ipso planeta ut hic. Vnde impares dicit? Est enim unus planeta maior alio, et quanto inferior est quis, tanto minor fabricatus est quasi ex materia praeiacenti, ex humore scilicet et ex calore. Quod qualiter factum sit in sequentibus dicendum. IVXTA DVPLI ET TRIPLI SPATIA, quod proportionaliter facta sunt corpora planetarum, et reuera proportionaliter usque adeo ut nunquam dissoluantur, deo ita uolente, non natura eorum exigente. ORBESQVE IPSOS IVSSIT FERRI CONTRARIA AGITATIONE. Hic aperte ponit orbis pro ipsis corporibus planetarum. Non enim feruntur circuli, sed per eos feruntur planetae. CONTRA AGITATIONE FERRI, contraria scilicet agitationi caeli. Hic plane uidetur Plato contrarius Peripateticorum sententiae. Sed huius quaestionis nodus in praecedentibus est solutus.

EX QVIBVS SEPTEM. Dixerat septem esse planetas. Nunc dicit quod tres ex illis septem—id est Mercurius, Venus, et Sol—feruntur pari uelocitate, in quo subaudiendum est “fere.” Quatuor uero feruntur motu impari quantum ad quantitatem spatii circularum, et dissimili quantum ad hoc, quod quidam eorum per plures ex XII lineis uagantur quam alii. SED CVM RATIONE MOTV, id est rationabiliter. In quo notandum est planetas non dici a suo errore—mouentur enim ratione—imo ab errore quem ingerunt illis qui conantur tractare de eis. Vnde ait Martianus non deberent dici planetae, sed planontae, id est errorem inserentes.

1301 *post alii add. sed rationi, postea expunctum P*
si : planuntae (planet ante corr.) P

1304 *planontae scrip-*

1304–5 Martianus, *De nuptiis* 8.850.